

UDK: 279.14

Izvorni znanstveni rad

Pripremljeno: ožujak 2025.

HOLISTIČKA ANTROPOLOGIJA U ODGOJU I OBRAZOVANJU (1903.) ELLEN G. WHITE

Matija Kovačević

Adventističko teološko visoko učilište, Maruševac

tajnik@atvu.org

Matija Kovačević je od 2024. tajnik Adventističkog teološkog visokog učilišta u Maruševcu, gdje je krenuo predavati još 2014. u području religije i kulture, a od 2021. i novozavjetnu teologiju i helenistički (*koinē*) grčki. Prvo je magistrirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu iz područja etnologije i kulturne antropologije (2013.) i francuskog jezika i književnosti (2014.) te od 2015. predavao francuski u Srednjoj školi u Maruševcu. Zainteresiravši se za teologiju, 2020. je magistrirao na Newbold Collegeu u programu novozavjetnih studija Sveučilišta u Walesu Trinity Saint David, a 2024. završio i poslijediplomski specijalistički studij Sveučilišta Andrews u području povijesti adventizma. Iste godine je izabran i za glavnog urednika *Biblijskih pogleda*, a o adventističkoj misli je pisao i za druge hrvatske publikacije, npr. *Filozofska istraživanja*, gdje mu je 2015. izdan članak „Tjelesna ontologija duše i zdravstvena reforma: adventistički zaokret u kršćanskoj antropologiji“.

SAŽETAK

Antropologija Ellen G. White uvelike je zanemarena u akademskoj literaturi, čak i adventističkoj, unatoč činjenici da se antropološki pojmovi u njezinu opusu pojavljuju tisuće puta. Ovaj izvorni znanstveni rad istražuje osnove holističke antropologije u knjizi *Odgoj i obrazovanje* (1903.) — njezinom programatskom i najutjecajnijem djelu u području obrazovanja. Ono sadrži jasno prepoznatljivu i često izravno antropološku misao, što je glavni tekstualni materijal ovog istraživanja. Iz njega je očito da Ellen White odbacuje dualizam, a usvaja specifični nereduktivni fizikalistički monizam (temeljen na Postanku 1,26; 2,7 i 3,19) prema kojem je živo ljudsko biće, samo po sebi ontološki fizičke prirode, nedjeljivo jedinstvo različitih aspekata i stoga istinski odgoj i obrazovanje podrazumijeva skladan razvoj tjelesnih, intelektualnih i duhovnih moći s

konačnim ciljem obnove Božje slike u ljudskom biću. White tvrdi da su „moždani živci jedini medij putem kojeg Nebo komunicira s čovjekom“ — što je izrazito monistička izjava koja isključuje ikakvu mogućnost dualizma — te da je stoga briga o tijelu i umu nezaobilazan čimbenik u razvoju duhovnosti, odnosno karaktera. Ellen White u svojoj antropologiji ne podređuje niti razdvaja prirodne zakone od moralnih jer smatra da imaju istog zakonodavca — Boga Stvoritelja. U završnom dijelu, rad povezuje njezine stavove sa suvremenom raspravom između dualizma i monizma u filozofiji uma, umjetnom inteligencijom i transhumanizmom, koji sve više propituje vrijednost utjelovljenog postojanja u digitalnoj eri. Na kraju, ovaj rad razmatra i praktične implikacije holističke antropologije Ellen G. White za suvremene probleme poput prekomjernog rada ili nedovoljne integracije tjelesne aktivnosti u visokom obrazovanju.

Ključne riječi: Ellen G. White, adventisti, odgoj i obrazovanje, holistička antropologija, nereduktivni fizikalizam.

Uvod

Ako su adventisti sedmog dana poznati po nečemu u široj javnosti, to je njihov naglasak na zdravlju. U posljednja dva desetljeća, mnogo medijske pažnje oko ove teme dolazi iz istraživanja Dana Buettnera o najdugovječnijim ljudima na svijetu, koje je postalo naslovna priča *National Geographica* u studenom 2005. (uključujući hrvatsko izdanje).¹ Kako je Buettner ispričao u „Neočekivanom otkriću“, drugoj epizodi svog nedavnog dokumentarca *Live to 100: Secrets of the Blue Zone*, koji se od 30. kolovoza 2023. emitira na Netflixu, posebno su ga zapanjili adventisti:

„Sardinija i Okinawa su izolirane. Nalaze se u udaljenim geografskim područjima koja su tradicionalno šttila od korozivnih sila modernizacije. I upravo to čini sljedeći korak na mom putu tako fascinantnim. ... Pravo iznenađenje otkriveno je u adventističkoj zajednici čiji vjernici prkose izgledima dugovječnosti. Ovo nije neka egzotična lokacija na drugom kraju svijeta. Ova Plava zona je u američkom predgrađu. ... Zvuči teško za povjerovati, ali prema istraživanju, ti adventisti žive dulje od drugih Kalifornijaca — muškarci 7.3 godine, a žene 4.4 godine.“²

Sličan program emitira se na britanskoj televiziji Channel 4 od 15. siječnja 2023. pod nazivom *Kako živjeti do 100*.³ Voditelj Jon Snow „priznao je svoja stajališta o [Adventističkoj] crkvi, jer je kao mladi anglikanac čuo od oca da su adventisti kult. Njegovo novostečeno znanje o crkvi iz prve ruke dalo mu je poticaj da poštuje subotu, moli s adventistom i večera u adventističkom domu“ te je zaključio da su „adventisti ljudi s kojima treba biti ako

1 Dan Buettner, “The Secrets of Long Life,” *National Geographic* 208, no. 5 (1. studenog 2005.): 2–26. Ta istraživanja su se našla i u nekim hrvatskim radovima, npr. Petra Krajačić, „Utjecaj ‘gena dugovječnosti’ na biološku dob u osoba duboke starosti“, doktorski rad, Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Biološki odsjek, 2017., str. 7-8.

2 “An Unexpected Discovery,” *Live to 100: Secrets of the Blue Zones* (Netflix, 30. kolovoza 2023).

3 “Episode 1,” *How to Live to 100* (Channel 4, 15. siječnja 2023).

želite živjeti zdravo i dulje.⁴ Otkrio je isto što i Buettner ranije — da je spoj biljne prehrane, redovite tjelesne aktivnosti koju podupire zajednica, subotnjeg odmora i volontiranja pomogao adventistima da postanu američka anomalija.⁵ Naravno, ovo su prenijeli i poznati informativni mediji i novine.⁶ Adventistički naglasak na zdravstvenoj i medicinskoj službi također je obradio katolički filmski redatelj Martin Doblmeier u filmovima *The Adventists* i *The Adventists 2*, a subota (poznata kao jedan od uzroka adventističkog zdravlja) obrađena je u njegovom najnovijem dokumentarcu *Sabbath*.⁷ Međutim, njegova „Adventistička trilogija“ dovršena je tek kada je obradio i adventističko obrazovanje u filmu *The Blueprint: The Story of Adventist Education*.⁸

Iako se Ellen G. White ne spominje uvijek u vezi s adventističkim naglascima na zdravlju i obrazovanju u tako popularnim prikazima (ovisno i o trajanju), svatko tko pretraži nešto više o tim adventističkim praksama, vrlo brzo će doći do njezinog imena. Kada je riječ o oblikovanju adventističkih temeljnih vjerovanja, Ellen White nije osobito bitna, jer su prvi adventisti došli do doktrinarnih ‘stupova adventizma’ kroz intenzivno proučavanje Biblije i međusobno dijeljenje otkrića iz iste. Tijekom tih početnih godina, White je imala čak razdoblje od dvije do tri godine⁹ kada nije mogla razumjeti njihovo teološko razmišljanje niti ga

-
- 4 “Adventist Lifestyle Extolled in Channel 4 Documentary ‘How to Live to 100,’” 27. siječnja 2023., <https://adventist.uk/news/article/go/2023-01-27/adventist-lifestyle-extolled-in-channel-4-documentary-how-to-live-to-100/>.
 - 5 „Ova tipična američka zajednica daleko je od izolirane. Kako Loma Linda postiže iste rezultate kao i druge Plave zone? ... Adventisti imaju te stupove ponašanja za koje vjeruju da vode do pobožnosti. Jedan od njih je ostati fizički aktivan, i to jasno vidimo. Još jedna stvar je volontiranje. ... Volontiranje, vrlo kontraintuitivan put do zdravlja, ali znamo da ljudi koji volontiraju imaju bolje pamćenje i bolje društvene veze. Čak javljaju i višu razinu sreće. Kad razmislimo, volontiranje uvijek uključuje i tjelesnu aktivnost i smisao jer se usmjerimo na nekog drugog, a ne samo na sebe. ... Ali postoji jedan stup koji se zaista izdiže iznad ostalih, a to je adventistički naglasak na prehrani. ... Otkrio sam da je većina adventističke prehrane voće i povrće, a samo oko 5% kalorija dolazi iz mesa, peradi i ribe, dok je kod prosječnog Amerikanca to bar trostruko više. ... Često dobivamo negativne poruke o prehrani, ali njihova istraživanja otkrivaju da nije stvar u pukom izbjegavanju životinjskih proizvoda. Kad u prehranu dodate voće, povrće, orašaste plodove i grah, to zapravo pomaže gubitku viška kila i poboljšava imunitet. ... Poanta je da oblikuju svoju zdravstvenu poruku na pozitivan način, a ne samo upiranjem prsta: ‘Ne smiješ ovo! Ne smiješ ono!’ Znamo da adventisti koji su na biljnoj prehrani žive najdulje i imaju oko 9 kilograma manje od svojih vršnjaka koji jedu meso. Dakle, Adventistička studija nam zadaje vrlo jasan zadatak. Jednostavno, birajte biljnu hranu. Dostupna je svima. ... Adventisti imaju i hram u vremenu — 24 sata između zalaska sunca u petak i zalaska sunca u subotu, kada se ne bave poslom.” “An Unexpected Discovery.”
 - 6 Npr. Renée Onque, “People Live Longer, Happier Lives in Blue Zones, and Only One Is in the U.S.: Here Are 5 Things They Do Differently,” CNBC, 26. rujna 2023., <https://www.cnbc.com/2023/09/26/loma-linda-what-the-only-blue-zone-in-the-us-does-for-longevity.html>; Ryan Buxton, “Members Of This Religion Live 10 Years Longer Than Most Americans,” HuffPost, 31. srpnja 2014., https://www.huffpost.com/entry/seventh-day-adventists-life-expectancy_n_5638098.
 - 7 *The Adventists* (Journey Films, 2010.); *The Adventists 2* (Journey Films, 2013.); *Sabbath* (PBS, 2023.).
 - 8 *The Blueprint: The Story of Adventist Education* (Journey Films, 2014.).
 - 9 Ellen G. White, “Establishing the Foundation of Our Faith”, Ms 135, November 4, 1903; Ellen G. White to Dr. J. H. Kellogg, Lt 253, November 20, 1903.

povezati sa Svetim pismom, što ju je jako mučilo.¹⁰ No, kada je riječ o adventističkoj filozofiji i praksi holističkog zdravlja i obrazovanja — koja je iznjedrila tisuće institucija diljem svijeta, uključujući najveći globalni obrazovni sustav nakon katoličkog unatoč činjenici da u svijetu ima 60 puta manje adventista — teško je zamisliti da bi se to dogodilo bez proročke službe Ellen G. White.

Ellen G. White se nije bavila sustavnom formulacijom teologije zdravlja ili obrazovanja, već je jednostavno pružala savjete o životnom stilu. Međutim, ti savjeti sadrže dosljedan pogled na ljudsku prirodu, građen na nereduktivnom fizikalističkom shvaćanju duše stvorene na sliku Božju (temeljenom na Postanku 1,26; 2,7 i 3,19) i isključujući bilo kakvo dualističko tumačenje ljudske prirode.¹¹ Relevantne antropološke tvrdnje toliko su prisutne u njezinom korpusu da sam pronašao tisuće rezultata pretražujući bazu podataka.¹² Stoga je donekle iznenađujuće što u *Ellen G. White Enciklopediji (EGWE)*, sve dragocjenijem izvoru za globalni adventizam,¹³ nema članka pod pojmom Antropologije. Istina je da to nije riječ koju je White koristila u svojim djelima, iako je možda bila upoznata s njom, budući da je poznata Nicholsova knjiga o zdravstvenoj reformi iz 1853. pod nazivom *Esoteric Anthropology* bila dio njezine osobne knjižnice.¹⁴ No, to nije razlog za izostavljanje pošto *EGWE* svakako sadrži članke pod pojmovima koje Ellen White nije koristila, poput „Etika životinja“, „Arijanizam“ ili „Eshatologija“, jer je očigledno pisala o svima njima, baš kao što je pisala o antropologiji. Pomislio sam da postoji bar uputnica bez članka pod pojmom „Antropologija“, koja preusmjerava čitatelja na vezani članak, kao što je slučaj s uputnicom pod pojmom „Kozmetika“ (koja preusmjerava na članak „Odjeća i ukrašavanje“) ili „Abolicionizam“ (koji preusmjerava na četiri različita povezana članka: „Ropstvo“, časopis „*Southern Work, The*“, „Odnosi između rasa“ i „Afroamerikanci, adventizam među njima“), ali takve uputnice nema, premda je mogla biti uključena jer postoji članak pod pojmom „Ljudska priroda“. No, izostanak pojma „Antropologija“ nije kraj problema, jer se članak „Ljudska priroda“ ne bavi konstitutivnim aspektima ljudskog bića, već se ograničava na hamartiološku antropologiju, odnosno urođene sklonosti pale ljudske prirode. Također nema unosa koji sadrži riječ „holistički“, primjere „Holističko zdravlje“, „Holistički stil života“ ili „Holističko obrazovanje“. Ova riječ se, međutim, može pronaći u 15 različitih članaka, budući da je nedjeljivo jedinstvo svih aspe-

10 „Cijelo to vrijeme nisam mogla razumjeti argumente braće. Moj um je bio zaključan, da tako kažem, i nisam mogla shvatiti značenje biblijskih tekstova koje smo proučavali. To je bila jedna od najvećih tuga u mom životu.“ Ellen G. White, „The Work for This Time,” *Review and Herald* 82, no. 21 (May 25, 1905): 17

11 Vidi Matija Kovačević, „Tjelesna ontologija duše i zdravstvena reforma: adventistički zaokret u kršćanskoj antropologiji,” *Filozofska istraživanja* 35, br. 3 (2. prosinca 2015.): 483–91.

12 “EGW Writings”: The Complete Published Books of Ellen G. White,” pristupljeno 31. kolovoza 2023. <https://egwwritings.org/>. Vidi detalje u sljedećem odlomku.

13 Tijekom 2026. izlazi i hrvatski prijevod pod uredništvom dr. Dragutina Mataka s Adventističkog teološkog visokog učilišta u Maruševcu

14 Thomas Low Nichols, *Esoteric Anthropology* (Port Chester, NY: N.Y. Stereotype Association, 1853); Warren H. Johns, Tim Poirier, and Ron Graybill, “EGW Private and Office Libraries,” Loma Linda University Del E. Webb Memorial Library, pristupljeno 1. studenog 2023. <https://library.llu.edu/heritage-research-center/egw-estate-branch-office/egw-private-and-office-libraries>.

kata ljudskog bića nemoguće zanemariti u djelima Ellen White. Također nema članka pod pojmom „Tijelo“, ali postoji jedan pod pojmom „Um i tijelo“. Najveće iznenađenje od svega, nema članka pod pojmom „Duša“ — čak ni praznog unosa s uputnicom! Ovo izostavljanje samo dodatno ilustrira kako je analiza antropologije u spisima Ellen G. White zanemarena u adventističkim znanostima, uz nekoliko iznimki barem djelomično vezanih istraživanja.¹⁵

Zbog dosadašnje zapostavljenosti, analiza holističke antropologije Ellen G. White ne može započeti drukčije osim malim koracima. Bilo bi nemoguće dati sveobuhvatni prikaz koji obuhvaća sva njezina djela. Pretraživanje Whiteinih djela (samo izdanih za njezina života) u potrazi za antropološkim izrazima koji se tiču samo konstitutivnih aspekata ljudskog bića dalo je sljedeće rezultate:¹⁶ 2833 spominjanja uma i tijela u istom odlomku (počevši od 1865.); 997 spominjanja uma, duše i tijela u istom odlomku (počevši od 1867.); 295 spominjanja tjelesnog, mentalnog i duhovnog u istom odlomku (također počevši od 1867.). Izrazi „um i tijelo“ te „tijelo i um“ pojavljuju se 429, odnosno 275 puta (počevši od 1864. za prvi i 1859. za drugi). Postoje i pojmovni parovi „tijelo i duša“ (159), „duša i tijelo“ (508), „um i duša“ (414), „duša i um“ (54) i „ljudska priroda“ (981). Dakle, ukupno 6945 puta Ellen White koristi antropološke pojmove za konstitutivne aspekte čovjeka. Ako dodamo odvojena spominjanja još dvije riječi — tijelo (9095) i duša (47443) — to je zapanjujućih 63483 puta. Ako prihvatimo procjenu da je Ellen White napisala oko 100000 stranica rukopisa, to znači da u prosjeku postoji jedan antropološki pojam na svaku stranicu i pol. To nam pomaže razumjeti zašto nije pretjerano reći da je antropologija sveprisutna u djelima Ellen White i da je doista zanemarena tema u adventističkim znanostima. Također nam pomaže razumjeti zašto ćemo se usredotočiti samo na jedno njezino djelo — *Odgoj i obrazovanje [Education]*.¹⁷ Izvorno sam

15 Erling Snorrason, “Aims of Education in the Writings of Ellen White”, doktorski rad, Sveučilište Andrews, 2005., <https://doi.org/10.32597/dissertations/707/>; Merlin Burt, “Ellen G. White and Mental Health,” *College and University Dialogue* 20, no. 3 (2008): 11–14; Harri Kuhalampi, “Holistic Spirituality in the Thinking of Ellen White”, doktorski rad, Sveučilište u Helsinkiju, 2010.; Harri Kuhalampi, “Holistic Spirituality as a Key to Understanding Ellen White,” *Spectrum* 39, no. 1 (2011): 43–50; Cindy Tutsch, “Biblical Anthropology and the Cosmic Conflict: An Overview with Directed Emphasis on the Writings of Ellen White,” *Revista Estrategias Para El Cumplimiento de La Misión* 9, no. 2 (2012): 43–66; Ángel Manuel Rodríguez, “Health Reform in the Writings of Ellen G. White,” *Perspective Digest* 21, no. 2 (2016), <https://www.perspectivedigest.org/archive/21-2/health-reform-in-the-writings-of-ellen-g-white/>; Jinseop Kim, “E. G. White’s Human View and Its Educational Application to Adventist Education”, istraživački rad, Sveučilište Andrews, 2021.

16 Dobivene korištenjem web platforme “EGW Writings”: The Complete Published Books of Ellen G. White.” (egwwritings.org).

17 U ovom radu se u fusnotama koriste naslovi i stranice izvornika, ali u tijelu teksta se koriste prevedeni naslovi. *Education* sam preveo kao *Odgoj i obrazovanje* jer knjiga govori o oba aspekta koji je u engleskom obuhvaćen istom riječju, čime sam slijedio postojeće hrvatske konvencije izražene kroz državne službe i zakonodavne akte (npr. Agencija za odgoj i obrazovanje i Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi), udžbenike i naslove kolegija (npr. *Psihologija odgoja i obrazovanja* Čudine i Andrilovića i „Psihologija odgoja i obrazovanja“ na Filozofskom fakultetu u Zagrebu). Također, istraživanje dostupnih prijevoda ove knjige u bazi spisa Ellen G. White (egwwritings.com) pokazalo je potpuno izjednačenu raspodjelu prijevoda: 1. Naslovi koji odražavaju „odgoj“ (formiranje karaktera, moralno obrazovanje, njegovanje): 1. *Opvoeding* (nizozemski) – Primarno znači odgoj. *Karaktervorming* (drugi nizozemski prijevod) – Doslovno „formiranje karaktera“, snažno naglašava moralni razvoj. 2. *Erziehung* (njemački) – Više naginje odgoju i formiranju karaktera. 3. *Воспитание* (ruski) – Doslovno znači odgoj, usmjeren na moralni i osobni razvoj.

planirao uključiti i *Službu liječenja* [*Ministry of Healing*].¹⁸ Taj izbor nije proizvoljan, jer su to Whiteina najprogramatskija i najkorištenija djela za ta područja i stoga najrelevantnija za iščitavanje njezine holističke antropologije. Štoviše, sama Ellen White iznosi izravno antropološke teme već u samom uvodu oba ta djela, što služi kao filozofska osnova za njezin praktični pristup obrazovanju i zdravlju. Ovo istraživanje se stoga nije usmjerilo na iščitavanje neizravnih antropoloških izjava iz njezinih spisa, već se uglavnom bavi izravnim antropološkim izjavama, bilo da ih Ellen White koristi za postavljanje teorijskih temelja ili jednostavno opisuje aspekte čovječanstva koje treba obrazovati i izliječiti na međusobno povezan način.

Nakon što sam proučio te tvrdnje, morao sam dodatno suziti svoje istraživanje na samo jedno od tih djela, ono koje je objavljeno prvo — *Odgoj i obrazovanje*. Razlog je jednostavan: ograničiti se i na samo dva spomenuta djela bilo bi previše za opseg ovog istraživanja i ne bi pravedno obuhvatilo njihov ogroman antropološki materijal. Ipak, razmotrit ću kontekst oba djela, jer su obrazovanje i liječenje usko povezani u razmišljanju Ellen White.¹⁹ Stoga, prije nego se u drugom poglavlju upustimo u analizu antropoloških izjava iz *Odgoja i obrazovanja*, prvo ću dati kratak pregled konteksta u kojem je knjiga nastala (nakon čega je, samo šest godina kasnije, izdana i *Služba liječenja*). Nakon navedene analize svih relevantnih antropoloških izjava u *Odgoju i obrazovanju*, zajedno s teološkom sintezom (tj. iščitavanjem antropologije iz tih tekstova), treće poglavlje pokušava smjestiti takvu antropologiju u sadašnje filozofske rasprave o ljudskoj prirodi, umu i tijelu, a četvrto poglavlje

4. *Воспитување* (makedonski) – Ekvivalent ruskog izraza, znači odgoj. 5. *Wychowanie* (poljski) – Znači odgoj, fokusira se na moralno i društveno oblikovanje. 6. *Výchova* (čehoslovački) – Primarno znači odgoj. 7. *Vzgaja* (slovenski) – Povezano s odgojem i moralnim razvojem. 8. *Uburezi* (kinyarwanda) – U nekim kontekstima naginje odgoju. 9. 育才論 (kineski) – Sugerira „kultivaciju talenta“, što može podrazumijevati odgoj. 10. *Χριστιανική Εκπαίδευση* (grčki) – „Kršćanski odgoj“ 11. *Vägen till mognad* (švedski) – „Put do zrelosti“, naglašava odgoj i rast karaktera. II. Naslovi koji odražavaju „obrazovanje“ (formalno učenje, školovanje, stjecanje znanja): 1. *Education* (engleski) – Opći pojam za formalno učenje. 2. *La Educaci6n* (španjolski) – Uobičajeno se koristi za školovanje i stjecanje znanja. 3. *L'Éducation* (francuski) – Iako može uključivati odgoj, moderni kontekst naginje formalnom obrazovanju. 4. *Educație* (rumunjski) – Obično se odnosi na obrazovanje kao stjecanje znanja. 5. *Educação* (portugalski) – Primarno znači obrazovanje u kontekstu školovanja. 6. *Uddannelse* (danski) – Snažno povezano s obrazovanjem i formalnim učenjem. 7. *Ugdymas* (litavski) – Često povezan s obrazovanjem. 8. *Боловсрол* (mongolski) – Znači obrazovanje u općem smislu, uključujući školovanje. 9. *Membina Pendidikan Sejati* (indonezijski) – „Izgradnja istinskog obrazovanja“, više usmjereno na školovanje. 10. *Principi di Educazione Cristiana* (talijanski) – „Načela kršćanskog obrazovanja“, što uključuje stjecanje znanja. 11. *Pilna Laigil* (latvijski) – Nešto kao cjelovitost obrazovanja. I na kraju ukrajinski *Виховання та освіта* = „Odgoj i obrazovanje“.

18 Za ovu knjigu je korišten postojeći prijevod *Služba liječenja* (Zagreb: Znaci vremena, 2024.).

19 Npr., „što god promiče tjelesno zdravlje, potiče i razvoj snažnog uma i uravnoteženog karaktera. Bez zdravlja nitko ne može tako jasno razumjeti niti u potpunosti ispuniti svoje obveze prema sebi, prema svojim bližnjima ili prema svom Stvoritelju. Stoga se zdravlje treba jednako vjerno čuvati kao i karakter.“ Ellen G. White, *Education* (Oakland, CA - New York - San Francisco - London: Pacific Press, 1903), 195. “[Učenicima] bi trebali razumjeti važnost zaštite od bolesti očuvanjem snage svakog organa te naučiti kako se nositi s uobičajenim bolestima i nesrećama.” White, 196. Posebno je zanimljiv poticaj, kasnije iskorišten i za naslov istoimene knjige: „Naučite ih službi liječenja vođenoj ljubavlju.” White, 114. *Služba liječenja* i sama navodi: „Poučavanje i liječenje nikada se ne smiju odvajati.” Ellen G. White, *The Ministry of Healing* (Mountain View, CA: Pacific Press, 1909), 140. Ovo je samo još jedan izraz dosljednog holističkog pristupa u razmišljanju Ellen White.

raspravlja o praktičnim primjenama, nakon čega slijedi konačni zaključak. Svi prijevodi tekstova Ellen White su moji vlastiti, a ne iz prethodnih hrvatskih ili srpsko-hrvatskih izdanja.

Povijesni kontekst *Odgoja i obrazovanja* (1903.)

Ovdje ću predstaviti kontekst u kojem su nastala djela Ellen G. White o obrazovanju i zdravlju, od kojih su *Odgoj i obrazovanje* i *Služba liječenja* bila najzrelija i najsustavnija. Jedan dio povijesnog, odnosno kulturnog konteksta su pokreti zdravstvene reforme 19. stoljeća. Važno je uočiti na koji način je zdravstvena reforma Ellen White slična i različita od tih pokreta. Ronald Numbers, kako je poznato, nije dovoljno naglasio različitosti, ali je istaknuo sličnosti. Nakon što je spomenuo neke od ranih zagovornika zdravstvene reforme usred „bolesne i prljave nacije“ ranog 19. stoljeća u Americi, usmjerava se na prezbiterijanskog svećenika Sylvestera Grahama, čiji je „program zdravstvene reforme [dospio] u središte pozornosti“ zbog epidemije kolere 1832. godine.²⁰ Držeći predavanje pred dvije tisuće ljudi u New Yorku, Graham je preporučio izbjegavanje alkohola i mesa kao preventivnih mjera protiv kolere, zajedno s dobrim snom, kupanjem i odijevanjem te tjelesnom aktivnošću.²¹ Te je savjete obje-kovječio u svojoj knjizi *Predavanja o znanosti i ljudskom životu [Lectures on the Science of Human Life]* (1839.), u kojima ponovno naglašava vegetarijansku prehranu i izražava nepovoljno mišljenje o papru, cimetu i mliječnim proizvodima, tvrdeći da je sir prihvatljiv samo ako nije sazrio, dok su čaj (od biljke čaja koji sadrži tein), kava, alkohol i duhan apsolutno štetni; čak zagovara i dva obroka dnevno ako je moguće — što sve Numbers ne propušta navesti na jednom mjestu kako bi naglasio sličnost s Whiteinim savjetima o zdravlju.²² Istina je da je Graham utjecao na Josepha Batesa, koji je ne samo odbacio alkohol do 1824., a čaj i kavu do 1831., već je do 1843. prešao i na vegetarijansku prehranu.²³ Jednako je istinito, međutim, da Ellen White nije bila uznemirena time barem 20 godina: štoviše, 1858. je upozorila Haskellu da ne radi probleme oko jedenja svinjetine,²⁴ a meso nije potpuno odbacila u svom domu ni 33 godine nakon viđenja o zdravlju, dobivenog u Otsegu u Michiganu 1863.²⁵ Stoga

20 Ronald L. Numbers, *Prophetess of Health: A Study of Ellen G. White*, 3. izd. (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2008), 95, 97.

21 Numbers, 98-99.

22 Numbers, 99-100.

23 Herbert E. Douglass, *Messenger of the Lord* (Nampa, ID: Pacific Press, 1998), 479.

24 Douglass, 480.

25 „Ali kad mi je jedna katolkinja, klečeći pred mojim nogama, prikazala sebičnost ubijanja životinja radi zadovoljenja izopačenog ukusa, osjećala sam se posramljeno i uznemireno. Vidjela sam to u novom svjetlu i rekla: neću više podupirati klaonice. Neću imati meso leševa na svom stolu.“ Ellen G. White doktoru i gospodi Maxon, 30. kolovoza 1896. (Letter 73a). Ova izjava objavljena je godinu dana kasnije u kompilaciji Ellen G. White, *Instruction Relating to the Principles of Healthful Living* (Battle Creek, MI: Medical Missionary Board, 1897), 97, a kasnije i u SpM 38, PH031 3, TSDF 67, kao i u Francis D. Nichol, *Ellen G. White and Her Critics* (Takoma Park, MD - Washington, D.C.: Review and Herald, 1951), 388. Međutim, među dokumentima u zbirci Claudea E. Holmesa (291) u trezoru Centra za adventistička istraživanja (CAR) na

se Whiteina tvrdnja da je kasnije (krajem 1863. ili početkom 1864.) samo otkrila kako je sadržaj zdravstvenog viđenja iz Otsega na mnogo načina usklađen s drugim zdravstvenim reformatorima njezina vremena, poput Grahama ili dr. Jacksona iz Dansville Instituta, može smatrati vjerodostojnom.²⁶ Tim više zato što su se njezini stavovi također značajno razlikovali od njihovih — primjerice, poticala je upotrebu soli umjesto da je potpuno odbaci kao Graham i Jackson,²⁷ i tjelovježbu kao sredstvo oporavka umjesto potpune mentalne i fizičke neaktivnosti, što su liječnici u Dansvilleu promicali.²⁸ Svakako je istina da su mnoge od tih sve popularnijih ideja i praksi zdravstvene reforme utjecale na način na koji je Ellen White predstavljala i formulirala svoje stavove o zdravstvenoj reformi. To je posebno vrijedilo krajem 19. stoljeća, kada su pokreti za trezvenost i društvenu higijenu, poput Ženske kršćanske unije za trezvenost (WCTU), došli do izražaja u progresivnoj eri (1896.-1917.). Njih je Ellen White u potpunosti podržavala u pogledu prohibicije, unatoč tome što su također zagovarali zakone za zabranu rada nedjeljom, s čime se ona nije slagala. Jedna od istaknutih predvodnica WCTU-a je čak postala adventistica.²⁹ To nije iznenađenje, jer je WCTU bio usklađen s adventističkom zdravstvenom porukom u daleko više toga od prohibicije; „bavio se mnogim drugim pitanjima zdravstvenih i društvenih reformi osim trezvenosti. Doživio je brz rast i širenje 1880-ih, a žene su tijekom dva desetljeća bile dominantna snaga u reformi za trezvenost.“³⁰

Ovakav razvoj događaja stvorio je kulturnu klimu u kojoj su knjige o odgoju, obrazovanju i zdravlju koje su napisale žene, poput Ellen White, bile dobro prihvaćene. Zapravo, WCTU se zalagao za sličnu reformu u obrazovanju, zagovarajući „školsku higijenu, tjelesni

Sveučilištu Andrews, pronašao sam (kutija 2, mapa 6) strojopisni rukopis ovog pisma (i njegovu fotokopiju u istoj kutiji u mapi 8 s istim datumom) koji je imao drukčiji tekst (naglašene su dodane riječi): „Ali kad mi je jedna katolkinja, klečeći pred mojim nogama, prikazala sebičnost ubijanja životinja radi zadovoljenja izopačenog apetita [umjesto „ukusa“ u izdanoj verziji], osjećala sam se posramljeno i uznemireno. Vidjela sam to *ne* u novom svjetlu, *jer sam imala svjetlo prije više od dvadeset i pet godina*; i rekla: neću više podupirati klaonice. Neću imati meso leševa na svom stolu“ (str. 2). Ovo otkriće sam istog trenutka (24. kolovoza 2023.) podijelio s dr. Kevinom Burtonom koji je pozvao i dr. Merlina Burta i zajedno su mi pomogli odmah provjeriti strojopisni rukopis ovog pisma u kolekciji rukopisa Ellen White u trezoru CAR-a. Osim toga, dr. Burton mi je pomogao provjeriti CAR-ovu kopiju strojopisnog rukopisa koji se čuva u White Estateu — i oba se podudaraju s objavljenom verzijom umjesto s Holmesovom. Nakon daljnjeg savjetovanja s dr. Timom Poirierom iz Ostavštine Ellen G. White (na prijedlog dr. Burtona), saznao sam da nažalost nije sačuvan holograf, već postoje dva izvorna strojopisna primjerka, od kojih u jednom stoji „apetit“ umjesto „ukus [taste]“ (kao u *Principles of Healthful Living*), ali nijedan od njih ne sadrži revidirani tekst druge rečenice kakav se nalazi u Holmesovoj kopiji. Ostaje za istražiti radi li se o Holmesovim izmjenama ili Whiteinim kasnijim interlineacijama (što bi zahtijevalo i istragu razloga za izmjene suprotnog značenja). Bez obzira na ovu tekstualnu složenost, jasno je da Ellen White nije posve odstranila meso sa svog stola prije nego što je u siječnju 1894. imala susret s navedenom katolkinjom. Vidi također Merlin D. Burt, *Understanding Ellen White* (Nampa, ID: Pacific Press, 2015), 223.

26 Numbers, *Prophetess of Health*, 100; Douglass, *Messenger of the Lord*, 61.

27 Douglass, *Messenger of the Lord*, 62.

28 Douglass, 63.

29 Douglass, 690.

30 Ruth Clifford Engs, *The Progressive Era's Health Reform Movement: A Historical Dictionary* (Westport, CT: Praeger, 2003), 363.

odgoj, borbu protiv pušenja i znanstvenu nastavu o trezvenosti.³¹ Još jedan utjecaj koji je oblikovao kulturni kontekst u kojem je Ellen White objavila svoja dva najvažnija programatska djela bile su progresivne obrazovne ideje uvezene iz Europe. Najutjecajniji je bio švicarski pedagoški reformator Johann Heinrich Pestalozzi, koji se zalagao za obrazovanje usmjereno na djete i oštro kritizirao obrazovanje usmjereno na odrasle, s uobičajenim „uvredama na račun isusovaca i papinstva kao izvora mnogih zlih školskih praksi,³² što je bio stav koji je također usvojio adventistički reformator obrazovanja E. A. Sutherland.³³ Ellen White se razlikovala od reformatora poput Pestalozzija po tome što nije dijelila rousseauovski romantični pogled na ljudsku prirodu niti je potpuno odbacila akademsko obrazovanje.³⁴

Potrebno je uzeti u obzir i *osobni i crkveni kontekst* koji je oblikovao njezine stavove o obrazovanju. Prije svega, to je njezino iskustvo grubog školovanja koje nije brinulo o njezinom zdravlju nego je zahtijevalo da mala djeca sjede duge sate u premalim i slabo prozračenim učionicama, lišeni potrebne tjelesne aktivnosti.³⁵ Zato se zalagala za uključivanje tjelesne aktivnosti i drugih zdravih praksi u adventistički odgoj i obrazovanje, slično onome što je promovirao WCTU. Još jedan ključan dio Whiteinog osobnog i crkvenog konteksta bilo je pogoršanje zdravlja nje same, osobito njezina supruga Jamesa, ali i drugih adventističkih pastora i radnika. Njezino zdravstveno viđenje u Otsegu bilo je usmjereno upravo na nedostatak zdravih navika u životu njezina muža, posebno na njegov prekomjerni rad,³⁶ što je često zanemarena zdravstvena tema čak i u današnjem adventizmu. Ovaj vrlo osobni kontekst učinio je fizički aspekt kršćanskog života vrlo relevantnim za Ellen White i dao joj dodatni

31 Engs, 363.

32 William J. Reese, "The Origins of Progressive Education," *History of Education Quarterly* 41, no. 1 (2001): 12.

33 E. A. Sutherland, "Why the Battle Creek College Can Not Confer Degrees," *Review and Herald* 76, no. 41 (October 10, 1899): 655; E. A. Sutherland, "Why the Battle Creek College Can Not Confer Degrees," *Review and Herald*, 76, no. 46 (November 14, 1899): 740. Vidi također E. A. Sutherland, *Studies in Christian Education*, Reprinted Ed. (Jasper, OR: Adventist Pioneer Library, 2015). Kasnije je promijenio mišljenje, E. A. Sutherland, "Why Should Madison Become a Senior College," *The Madison Survey* 13, no. 1 (January 7, 1931): 1-4.

34 „Ali ako je Isus tvoj učitelj, ne samo jedan dan u tjednu, nego svaki dan, svaki sat, možeš imati Njegov osmijeh i u stjecanju knjiškog znanja." Ellen G. White, *Christian Education* (Battle Creek, MI: International Tract Society, 1893), 89. Naglasak dodan. Štoviše, zamišljala je budućnost sa sve višom razinom akademskog obrazovanja: „U budućnosti će biti još hitnije potrebe za knjiški kvalificiranim muškarcima i ženama nego što je to bio slučaj u prošlosti, jer se pred nama otvaraju široka polja, već bijela za žetvu. Na tim poljima možete biti suradnici Božji." White, 90. Treba napomenuti da je pojam „knjiški“ u to vrijeme imao šire značenje nego danas, uglavnom ekvivalentno načinu na koji danas koristimo pridjev „akademski“. Vidi pojmove „literary“, „literati“ i „erudition“ u Websterovom rječniku iz 1828. Za više o ovoj temi, vidi Matija Kovačević, „Ellen G. White o vrijednosti i svrsi akademskog obrazovanja“ u *Biblijski pogledi* 32, br. 1 (2024), 68-92.

35 Već u svom prvom svjedočanstvu o obrazovanju osudila je takvo stanje školstva: „Pet sati svakog dana mnoga su mala djeca provodila u učionicama koje nisu bile pravilno prozračene ni dovoljno velike da bi omogućile zdravo okruženje za učenike. ... Mala djeca, čiji udovi i mišići još nisu snažni niti je mozak razvijen, držana su zatvorena u prostorijama na svoju štetu.“ Ellen G. White, "Proper Education," in *Testimony for the Church*, No. 22 (Battle Creek, MI: Steam Press of the Seventh-day Adventist Publishing Association, 1872), 9.

36 Ellen G. White, "Testimony Regarding James and Ellen White [Ms 1, 1863]" (n.p., 1863).

poticaj da dosljedno uključuje savjete o zdravim navikama u svojim tekstovima o obrazovanju, jer je željela da sljedeća generacija adventista bude odgajana sa zdravijim idejama i navikama, što je, usput rečeno, bilo usklađeno s mnogim obrazovnim pitanjima progresivne ere. Međutim, ključni sastojak u Whiteinom pogledu na obrazovanje nije imao tako ključnu važnost u progresivnom obrazovanju — biblijska nastava. I zato je bila duboko razočarana što je Battle Creek započeo uglavnom suprotno savjetima o obrazovanju koje je davala još od 1872. Bio je usmjeren na klasične studije i čitanje poganskih priča, dok za proučavanje Biblije nije ostajalo gotovo ništa vremena.³⁷ To pruža ključni crkveni kontekst za njezino inzistiranje u *Odgoju i obrazovanju* na uključivanju ne samo tjelesne poduke, već i biblijske nastave, jer je oboje nedostajalo na Battle Creeku i drugim adventističkim učilištima koja su ga slijedila, sve dok model Avondale Collegea nije prevladao 1890-ih, dijelom zbog reforme koju je Sutherland proveo u Battle Creeku.

Ipak, dogodila se još jedna kriza u Battle Creeku — kontroverza oko Kelloggova panteizma na prijelazu stoljeća, što pruža dodatni *teološki kontekst* za njezino ključno djelo o obrazovanju obrađeno u ovom radu. Vrlo je jasno upozoravala na one koji pokušavaju „odrediti prirodu, attribute i prerogative Boga te se upuštaju u spekulativne teorije o Beskonačnom“, nazivajući takve spekulacije „spiritualističkim učenjima“ ili „spiritualističkim teorijama.“³⁸ Konkretno, upozoravala je na „teoriju da je Bog bit koja prožima svu prirodu“, negodujući što je „prihvaćaju mnogi koji tvrde da vjeruju u Sveto pismo.“³⁹ Problem s takvim teorijama je u tome što „ako je Bog bit koja prožima svu prirodu, tada prebiva u svim ljudima; a da bi čovjek postigao svetost, samo treba razviti moć u sebi“, no to ne odgovara stvarnosti. Naime, White podsjeća da je „naše stanje kroz grijeh postalo neprirodno, a moć koja nas obnavlja mora biti natprirodna, inače nema vrijednost.“⁴⁰ Njezino učenje također se ne slaže s vjerovanjem u urođenu besmrtnu dušu, koju je Ellen White odbacila davno prije, još kad je prihvatila kondicionalizam, kao i ostali adventisti sedmog dana. Takva fizikalistička monistička antropologija temeljena na Postanku 2,7 dala je suosnivačici Adventističke crkve Ellen White teološku i biblijsku osnovu da tijelo vidi kao ključni aspekt čovječanstva, za razliku od klasičnih kršćana koji su dušu smatrali neovisnom o tijelu i stoga nepogođenom izravno nezdravim navikama. Te je ideje razvijala u svom prethodnom pisanju o zdravlju i obrazovanju, no one su dobile svoj najzreliji i čitatelju najpristupačniji oblik u djelima *Odgoj i obrazovanje* (1903.) i *Služba liječenja* (1909.), namijenjenima širokoj distribuciji.

37 George R. Knight, *Myths in Adventism: An Interpretive Study of Ellen White, Education, and Related Issues*, 25th Anniversary Edition (Review & Herald Publishing, 2009), 32.

38 White, *The Ministry of Healing*, 428.

39 White, 428.

40 White, 428. Tako se Whiteino učenje o ljudskoj prirodi u samom temelju ne slaže s bilo kojom holističkom zdravstvenom praksom ili teorijom koja tvrdi da postoji *urođena* božanska prisutnost — ideja koja se na zapadu nastavila promicati dugo nakon Kelloggova vremena, posebno nakon pojave *New Age* pokreta.

Holistička antropologija u *Odgoju i obrazovanju* (1903.)

Uvodno poglavlje *Odgoja i obrazovanja*, pod nazivom „Izvor i cilj istinskog obrazovanja“, već je prepuno holističkih antropoloških izjava, počevši od samog prvog odlomka,

„Naše ideje o odgoju i obrazovanju su preuskih i prenskkih razmjera. Potreban je širi opseg i viši cilj. Pravo obrazovanje je više od samo određenog studijskog programa. Ono je više od pripreme za sadašnji život. Tiče se *cijelog bića* i *cijelog razdoblja postojanja mogućeg čovjeku*. Ono je *skladan razvoj tjelesnih, mentalnih i duhovnih moći*. Ono priprema učenika za radost službe u *ovom svijetu* i za višu radost šire službe u *svijetu koji dolazi*.“⁴¹

Ova izjava je po svojoj prirodi duboko programatska i možemo reći da misao izražena u njoj vodi cijelu knjigu. Ovdje holističku antropologiju nalazimo prvo u sinkronijskom smislu, gdje se obrazovanje predstavlja kao „skladan razvoj tjelesnih, mentalnih i duhovnih moći.“ Potrebno je obrazovati „cijelo biće“. Tijelo nije nešto što treba odbaciti kao prolazno, nevrijedno i ontološki isključeno iz ljudskog bića. S druge strane, suprotno reduktivnim fizikalističkim pogledima, duhovna moć je uključena uz tjelesne i mentalne moći, što može značiti da ona ne postoji neovisno o njima, ali i da njihov puni razvoj ne može biti uspješan bez duhovne. Duhovna moć može zvučati nejasno, ali kasnije ćemo raspraviti što točno White podrazumijeva pod njom. Važno je napomenuti da su ova tri aspekta ljudskog bića predstavljena kao „moći“, a ne zasebni entiteti ili supstancije. Nigdje u ovom odlomku, poglavlju ili knjizi, kako ćemo vidjeti, Ellen White ne predstavlja ijedan od tih aspekata kao nešto što ima zasebno postojanje. To su samo *moći* ili ono što monistička filozofija uma naziva *aspektima* iste supstancije. Zato je ispravno nazvati holističku antropologiju Ellen White monističkom antropologijom nereduktivnog fizikalističkog tipa. Četvrto poglavlje ovog rada detaljnije se bavi filozofskim definiranjem antropologije Ellen White. Za sada je dovoljno usvojiti opći pojam holističke antropologije, koji prikladno opisuje cjelovitost ljudskog bića.

Gore citirani uvodni odlomak *Odgoja i obrazovanja* ne zaustavlja se na iznošenju holističkih obrazovnih ciljeva u sinkronijskom smislu, već ih proširuje na dijakronijski smisao — radi se o „*cijelom razdoblju* postojanja mogućem čovjeku“, uključujući „svijet koji dolazi.“ Zašto je to antropološki značajno? Kao prvo, otkriva perspektivu prema kojoj ljudsko postojanje već „u ovom svijetu“ nije potpuno ako ne uzme u obzir „svijet koji dolazi“. Drugo — i ono što još više iznenađuje — za Ellen White uzimanje u obzir „svijeta koji dolazi“ podrazumijeva brigu o skladnom razvoju *svih* aspekata ljudskog bića sada, uključujući ne samo duhovne, već i mentalne i tjelesne moći. Sadašnji i budući život su samo dijelovi iste vremenske crte — „cijelog razdoblja postojanja mogućeg čovjeku“. Nema ontološkog prekida između obrazovanja koje imamo u ovom i budućem svijetu; umjesto toga, započinjemo „obrazovanje koje se ne može dovršiti u ovom životu.“⁴² Postoji međusobna propusnost između različitih aspekata čovječanstva, kao i između ovog svijeta i svijeta koji dolazi, s kojim se već sada možemo povezati duhovno i, zapravo, svatko u određenoj mjeri već jest povezan, znao to ili ne.

41 White, *Education*, 13. Naglasak dodan.

42 White, 19.

Zato White može bez oklijevanja izjaviti: „Svaki sjaj misli, svaki bljesak intelekta, dolazi od Svjetla svijeta,“ pri čemu misli na Riječ, odnosno Isusa, kako je to prikazano u Ivanu 1,9.⁴³

Da ova izjava nije slučajna pogreška nego zaista otkriva Whiteinu privrženost univerzalno inkluzivnoj epistemološkoj stvarnosti, potvrđeno je i u sljedećem odlomku:

„U spoznaji Boga svako istinsko znanje i stvarni razvoj imaju svoj izvor. *Gdje god se okrenuli, u fizičkom, mentalnom ili duhovnom svijetu; u svemu što vidimo, osim u pošasti grijeha, otkriva se ovo znanje. Kojem god području istraživanja se posvetili, s iskrenom namjerom da dođemo do istine,* dovedeni smo u kontakt s nevidljivom, moćnom Inteligencijom koja djeluje u svemu i kroz sve. Um čovjeka biva doveden u zajedništvo s umom Boga — konačno s Beskonačnim. Učinak *takvog zajedništva na tijelo, um i dušu* je neprocjenjiv.“⁴⁴

Ova izjava ne odnosi se samo na proučavanje Biblije, već na „bilo koje područje istraživanja“, uz samo jedan uvjet — da mu se posvetimo „s iskrenom namjerom da dođemo do istine.“ Na taj način ljudi dolaze u kontakt s „nevidljivom, moćnom Inteligencijom“ u svim aspektima svog postojanja — fizičkom, mentalnom i duhovnom. I ne samo to — zajedništvo uma čovjeka s umom Boga kroz takvo istraživanje istine ima neprocjenjivo koristan učinak „na tijelo, um i dušu.“ Tako White na samom početku knjige ističe holističku prirodu istinskog obrazovanja, koja proizlazi iz činjenice da Bog djeluje kroz sve aspekte ljudskog postojanja, a ne samo duhovne. Nadalje, ona je kategorična da „kako bismo razumjeli od čega se sastoji djelo obrazovanja, moramo razmotriti i *prirodu čovjeka* i Božju svrhu u njegovom stvaranju.“⁴⁵ Drugim riječima, nemoguće je razviti *filozofiju odgoja i obrazovanja* bez odgovarajuće *antropologije*. U određenom smislu, *filozofija odgoja i obrazovanja* je samo primijenjena filozofska (ili teološka) antropologija.

White uključuje i hamartiologiju u svoju antropologiju.⁴⁶ Iako bi sustavno razmatranje hamartiološke antropologije nadmašilo opseg ovog rada, nemoguće ju je u potpunosti zaočiti, a pri obrađivanju holističke antropologije uzimat će se u obzir učinci grijeha na cijelo ljudsko biće, premda bez detaljne rasprave. White također uključuje koncept *imago dei* u svoju antropologiju. Baš kao što je istina da su svi aspekti čovječanstva unakaženi grijehom, jednako je istinito da su svi aspekti stvoreni od Boga i to kao odraz Njegove slike, kako ona jasno kaže: „Kad je Adam došao iz Stvoriteljeve ruke, *nosio je, u svojoj tjelesnoj, mentalnoj i duhovnoj prirodi, sličnost sa svojim Stvoriteljem.*“⁴⁷ Stoga obrazovanje ne podrazumijeva usmjeravanje na duhovno na štetu drugih aspekata ljudske prirode. Naprotiv, pošto su „čo-

43 White, 13. Usporedi i sljedeći citat iz četvrtog poglavlja knjige: „Krist je ‘Svjetlo, koje osvjetljava svakog čovjeka koji dođe na svijet.’ (Ivan 1,9) Kao što kroz Krista svaki čovjek ima život, tako po Njemu svaka duša prima i poneku zraku božanskog svjetla. Ne samo intelektualna, već i duhovna moć, percepcija ispravnog, želja za dobrim, postoji u svakom srcu.“ White, 29.

44 White, 14. Naglasak dodan.

45 White, 14. Naglasak dodan.

46 „Trebamo također razmotriti promjenu u ljudskom stanju kroz pojavu spoznaje zla i Božji plan da unatoč tome ispuni svoju slavnu svrhu obrazovanja ljudske vrste.“ White, 14.

47 White, 15. Naglasak dodan.

vjekove tjelesne sposobnosti oslabile, njegova mentalna sposobnost ... se umanjila [a] njegov duhovni vid zamaglio“ posljedicama grijeha, cilj obrazovanja je:

„Obnoviti u čovjeku sliku njegova Stvoritelja, vratiti ga savršenstvu u kojem je stvoren, *poticati razvoj tijela, uma i duše*, kako bi se ostvarila božanska svrha njegova stvaranja — to treba biti djelo otkupljenja. To je cilj obrazovanja, veliki cilj života. ... Voljeti Njega, Beskonačnog i Sveznajućeg, *svom svojom snagom, umom i srcem*, znači najviši razvoj svake moći. To znači da se u *cijelom biću — tijelu, umu, kao i duši* — treba obnoviti slika Božja.“⁴⁸

Međutim, za razliku od mnogih konkurentskih navodno holističkih pristupa ljudskom razvoju koji su egocentrični, White predstavlja holističku antropologiju kao usmjerenu na druge: „Zakon ljubavi poziva na *predanost tijela, uma i duše službi Bogu i našim bližnjima*. ... Kroz nesebičnu službu dobivamo najviši razvoj svake sposobnosti.“⁴⁹ Također, premda dolazimo u kontakt s „nevidljivom, moćnom Inteligencijom“ u svakom istraživanju istine, potrebna nam je božanska objava da nas vodi, jer „u našem palom stanju, s oslabljenim moćima i ograničenim pogledom, nismo sposobni ispravno tumačiti“ ono što vidimo u nesavršenoj prirodi; stoga je „Sveto pismo savršeni standard istine“, i kao takvo treba dobiti najviše mjesto u odgoju i obrazovanju.“⁵⁰ Ipak, ostaje pitanje što se podrazumijeva pod duhovnim obrazovanjem — je li to samo primanje biblijskog sadržaja koji zatim vodi naše mentalno i tjelesno obrazovanje kako bismo došli do pravih zaključaka i ispravnih praksi? Ili razvijanje duhovne moći znači stjecanje neke vrste duhovnog osjeta koji može razlučiti nevidljivo? Iako su oba ta ishoda dio ukupne jednadžbe, prema White, primarni ishod holističkog obrazovanja koje uključuje duhovni razvoj je sljedeći:

„Takvo obrazovanje pruža više od mentalne discipline; pruža više od tjelesne obuke. Ono jača *karakter*, tako da istina i pravednost ne budu žrtvovani za sebične želje ili svjetovne ambicije. Kad razmišljamo o savršenstvu Njegova *karaktera*, um se obnavlja, a duša iznova biva stvorena na Božju sliku.“⁵¹

Ključni pokazatelj uspješnog duhovnog obrazovanja je jačanje karaktera i njegovo ponovno stvaranje na Božju sliku. No, važno je napomenuti da se to djelo nikada ne može u potpunosti dovršiti, jer se „pred učenicom otvara put stalnog napretka“ pošto će „njegovi napori biti usmjereni na ciljeve koji su toliko viši od pukih sebičnih i svjetovnih interesa kao što su nebesa viša od zemlje.“⁵² To je izvor i cilj odgoja i obrazovanja, prema posebno programatskom prvom poglavlju *Odgoja i obrazovanja*. Ipak, kako smo već vidjeli i vidjet ćemo u ostatku knjige, ono uključuje ne samo duhovne, već i mentalne i tjelesne aspekte — izgradnja karaktera je s njima usko povezana.

48 White, 15. Naglasak dodan.

49 White, 16.

50 White, 16–17.

51 White, 18. Naglasak dodan.

52 White, 18.

Već u drugom poglavlju rečeno nam je da prvi ljudi nisu samo stvoreni na Božju sliku u svim svojim aspektima,⁵³ već i to da im je povjereno zanimanje da skrbe o Edenskom vrtu „bilo blagoslov, da ojačaju *tijelo, prošire um i razviju karakter*.”⁵⁴ Pojava grijeha poremetila je taj proces,⁵⁵ i zato je obrazovanje danas usko povezano s otkupljenjem. „U najvišem smislu, djelo obrazovanja i djelo otkupljenja su jedno te isto, jer u obrazovanju, kao i u otkupljenju, nitko ne može postaviti drugi temelj osim onog koji je položen, a to je Isus Krist.”⁵⁶ Na Njemu se temelje sve moći ili aspekti ljudskog bića. To je razlog zašto je djelo uspostave Svetišta uključivalo „rad za mozak i ruke”,⁵⁷ sanitarni propisi bili usko povezani s duhovnim,⁵⁸ a „obrazovanje Izraelaca uključivalo ... sve njihove životne navike.”⁵⁹ Međusobna propusnost različitih aspekata čovječanstva jasno je izražena u opisu prednosti prehrane koju je Bog dao: „Mana kojom ih je hranio u pustinji bila je takva da potiče tjelesnu, mentalnu i moralnu snagu.”⁶⁰ Ovakva „organizacija odgoja i obrazovanja izabranog naroda“ trebala je pokazati „da je život usredotočen na Boga život cjelovitosti. Svaku potrebu koju je usadio, On nastoji i ispuniti; *svaku sposobnost koju je podario, On nastoji i razviti*.”⁶¹ White navodi isto i za proročku školu koju je Samuel pokrenuo „kako bi se osigurala mentalna i duhovna dobrobit mladih”,⁶² što je također uključivalo „rad na oranju zemlje ili ... neki mehanički rad.”⁶³

U sedmom poglavlju White prelazi na biblijske biografije, spominjući neke od najsajnijih primjera cjelovitog obrazovanja, poput Josipa, čiji je „čist i jednostavan život pogodovao razvoju i tjelesne i mentalne snage.”⁶⁴ Daniel i njegovi prijatelji također su se istaknuli po izvrsnosti, što je započelo odbijanjem kraljeve hrane kako bi izbjegli „odavanje počasti lažnim bogovima“ kojima je hrana bila posvećena, ali i „iscrpjujući učinak luksuza i rasipnosti na tjelesni, mentalni i duhovni razvoj.”⁶⁵ Navodeći da su njihove „navike umjerenosti i osjećaj odgovornosti kao Božjih predstavnika pozivali na najplemenitiji razvoj moći tijela, uma i duše,” White zaključuje da su „hebrejski zarobljenici bili bez premca. U tjelesnoj snazi i lje-

53 „Stvoreni da budu 'slika i slava Božja' (1. Korinćanima 11:7), Adam i Eva su primili darove koji nisu bili nedostojni njihove visoke sudbine. Gracioznog i simetričnog oblika tijela, pravilni i lijepi u crtama lica, njihova lica su blistala bojom zdravlja i svjetlom radosti i nade — čak i izvana su nalikovali svom Stvoritelju. Ali ta sličnost se nije očitovala samo u fizičkoj prirodi. Svaka sposobnost uma i duše odražavala je slavu Stvoritelja.“ White, 20.

54 White, 21. Naglasak dodan.

55 White, 25.

56 White, 30.

57 White, 37.

58 „Provodila su se temeljita sanitarna pravila. To je narodu bilo zapovjedbano ne samo kao nužno za zdravlje, već i kao uvjet da među njima ostane prisutnost Svetog [Boga].“ White, 38.

59 White, 38.

60 White, 38.

61 White, 41. Naglasak dodan.

62 White, 46.

63 White, 47.

64 White, 52.

65 White, 54.

poti, u mentalnoj britkosti i knjiškim dostignućima, stajali su nenadmašni.⁶⁶ To je temelj koji im je donio akademsku izvrsnost, koju je iste godine opisala na sljedeći način: „U stjecanju mudrosti Babilonaca, Daniel i njegova tri suputnika bili su daleko uspješniji od svojih kolega studenata, ali njihovo znanje nije došlo slučajno; znanje su stekli vjernim korištenjem svojih moći, pod vodstvom Duha Svetoga.“⁶⁷ Priprema Elizeja za njegovu službu također se opisuje kao fizički rad,⁶⁸ dok je Pavao pohvaljen za fizički rad izrade šatora i za karakter koji može dotaknuti srca, pomiješan s njegovim intelektualnim darovima.⁶⁹ Prelazeći na primjer Isusa, White navodi da je došao u doba obilježeno „fizičkom degeneracijom, mentalnom otupjelošću [i] duhovnom smrću.“⁷⁰ Osim učenja Svetog pisma, Kristovo obrazovanje uključivalo je i tjelesni rad, kao i promatranje prirode.⁷¹ Kad je počeo poučavati, imao je nevidenu „moć da probudi misli, zapali težnje i probudi svaku sposobnost tijela, uma i duše.“⁷² Često je poučavao u prirodi i uključivao praktičan rad.⁷³ Razlog proučavanja prirode i njezinih zakona dan je u sljedećem poglavlju:

„Ista moć koja održava prirodu, djeluje i u čovjeku. Isti veliki zakoni koji vode zvijezdu i atom upravljaju i ljudskim životom. Zakoni koji upravljaju djelovanjem srca, regulirajući protok toka života prema tijelu, zakoni su moćne Inteligencije koja ima ovlast i nad dušom. Od Njega proizlazi sav život. Samo u skladu s Njim duša može pronaći svoju pravu sferu djelovanja. Za sve objekte Njegova stvaranja uvjet je isti — život održavan primanjem Božjeg života, život vođen u skladu s voljom Stvoritelja. Prekršiti Njegov zakon — fizički, mentalni ili moralni — znači staviti se izvan sklada sa svemirom, uvesti razdor, anarhiju, propast.“⁷⁴

To je za White metafizički temelj ontološkog jedinstva ljudskog bića, bilo da ga nazivamo holizmom ili monizmom, naime, ideja da su fizičke, mentalne i duhovne moći podložne zakonima istog božanskog zakonodavca. U pravom obrazovanju trebamo naučiti da „isti zakoni koji upravljaju prirodom i životnim događajima trebaju upravljati i nama; dani su za naše dobro i samo u poslušnosti njima možemo pronaći istinsku sreću i uspjeh.“⁷⁵ A temeljno načelo tih zakona — svemirski ustav, da tako kažemo — jest zakon službe: „Sve stvari i na nebu i na zemlji proglašavaju da je veliki zakon života zakon službe.“⁷⁶ Stvarnosti u fizičkoj

66 White, 55.

67 Ellen G. White, „Lessons from the Life of Daniel,” *The Youth’s Instructor* 51, no. 31 (August 6, 1903): 6.

68 White, *Education*, 58.

69 White, 66.

70 White, 75.

71 White, 77.

72 White, 81.

73 White, 84–85.

74 White, 99. Naglasak dodan.

75 White, 103.

76 White, 103. Konkretno, „Beskonačni Otac služi životu svakog živog bića. Krist je došao na zemlju ‘kao Onaj koji služi’ (Luka 22,27). Anđeli su ‘duhovi koji služe, poslani da služe onima koji će biti nasljednici spasenja.’ (Hebrejima 1,14). Isti zakon službe upisan je u svemu u prirodi. Ptice na nebu, zvijeri u polju, drveće u

prirodi nisu puke analogije za slične stvarnosti u duhovnoj domeni — one su dio istog sustava: „Biljka raste primajući ono što joj je Bog dao da bi održala svoj život. Tako se i duhovni rast postiže suradnjom s božanskim utjecajima.“⁷⁷ Isto vrijedi i za obnovu i ozdravljenje.⁷⁸ U tome leži razlog zašto White tako opširno govori o prirodnim zakonima i potrebi usklađivanja s njima — „što [smo] više u skladu s prirodom, to povoljnije za tjelesnu i mentalnu krepkost i duhovnu snagu.“⁷⁹

Drugi zakon koji upravlja svim aspektima postojanja je zakon truda: „Za um i dušu, kao i za tijelo, Božji je zakon da se snaga stječe trudom. Napor donosi razvoj.“⁸⁰ A to uključuje sposobnosti razvijene proučavanjem Biblije: „U skladu s ovim zakonom, Bog je u svojoj riječi osigurao sredstva za mentalni i duhovni razvoj.“⁸¹ Biblija je također glavno sredstvo za zajedništvo s Bogom i preobrazbu karaktera: „Stvaralačka energija koja je prizvala svjetove u postojanje nalazi se u Božjoj riječi. Ova riječ daje moć; rađa život. Svaka zapovijed je obećanje; prihvaćena voljom, primljena u dušu, donosi sa sobom život Beskonačnog. Ona mijenja prirodu i ponovno stvara dušu na Božju sliku.“⁸² Razlog zašto „ova kreativna energija“ mijenja karakter jest to što je vrlo osobna po svojoj prirodi: „Ruka koja održava svjetove u prostoru, ruka koja drži u urednom rasporedu i neumornoj aktivnosti sve stvari diljem Božjeg svemira, jest ruka koja je bila za nas pribijena na križ.“⁸³

Nakon teme primjene duhovnih načela dobivenih iz Svetog pisma u različitim područjima obrazovanja — u poslovanju, poeziji, glazbi i povijesti — White prelazi na tjelesnu kulturu, započinjući 21. poglavlje sljedećim uvjerljivim odlomkom:

„Budući da se um i duša izražavaju kroz tijelo, i *mentalna i duhovna snaga u velikoj su mjeri ovisne o tjelesnoj snazi i aktivnosti; sve što poboljšava tjelesno zdravlje potiče i razvoj snažnog uma i uravnoteženog karaktera*. Bez zdravlja nitko ne može tako jasno razumjeti niti u potpunosti ispuniti svoje obveze prema sebi, prema svojim bližnjima ili prema svom Stvoritelju. Stoga *zdravlje treba jednako vjerno čuvati kao i karakter*. *Poznavanje fiziologije i higijene trebalo bi biti temelj svakog obrazovnog napora*.“⁸⁴

šumi, lišće, trava i cvijeće, sunce na nebu i svjetleće zvijezde — svi imaju svoju službu. Jezero i ocean, rijeka i izvor vode — sve uzima da daje.“ White, 103.

77 White, 106.

78 „Božja iscjeljujuća moć prožima cijelu prirodu. Ako se drvo posječe, ako je čovjek ranjen ili slomi kost, priroda odmah počinje popravljati ozljedu. Čak i prije nego potreba nastane, djelatne sile liječenja su spremne; i čim je neki dio ranjen, sva energija se usmjerava na posao obnove. Tako je i u duhovnoj sferi. Prije nego što je grijeh stvorio potrebu, Bog je dao lijek.“ White, 113.

79 White, 107.

80 White, 123.

81 White, 123. „Njezin veliki sustav istine nije tako predstavljen da bi ga brzi ili nepažljivi čitatelj mogao razaznati. ... U istraživanju različitih dijelova i proučavanju njihovih odnosa, najviše sposobnosti ljudskog uma pozvane su u intenzivnu aktivnost. Nitko se ne može baviti takvim proučavanjem, a da ne razvije mentalne snage. ... A još veća je moć Biblije u razvoju duhovne prirode.“ White, 124.

82 White, 126.

83 White, 132.

84 White, 195. Naglasak dodan.

S obzirom na činjenicu da je karakterna preobrazba ključna briga za White,⁸⁵ izjava da „zdravlje treba jednako vjerno čuvati kao i karakter“ može djelovati iznenađujuće. No, imajući na umu holistički ontološki sustav iz čije perspektive je dana ta izjava, sasvim je razumljiva, jer „prirodni zakoni su Božji zakoni — istinski božanski kao što su i zapovijedi Dekaloga.“⁸⁶ Čovjek je potpuno holističko biće i zato „treba naglasiti utjecaj uma na tijelo, kao i tijela na um.“⁸⁷ S druge strane, White jasno kaže da moramo odlučiti „hoće li našim životima upravljati um ili tijelo.“⁸⁸ Ipak, to ne znači zanemariti tijelo ili ga smatrati nevažnim ili manje stvorenim od Boga. To jednostavno znači da naše svjesne odluke upravljaju našim životom, a ne da nas vode neosobni impulsi. Tumačenju ove upute pomaže ranija tvrdnja da dobro razvijen „karakter nije rezultat slučajnosti; ne dešava se zbog posebnih povlastica ili darova Providnosti. Plemenit karakter rezultat je samodiscipline, podređenosti niže prirode višoj — predaje sebe u službi ljubavi Bogu i čovjeku.“⁸⁹ Zato se uporaba psihoaktivnih tvari ne preporučuje — to je „predaja prevage moći nižim sklonostima“⁹⁰ i „nitko tko koristi te stvari ne može dugo posjedovati punu snagu svojih fizičkih, mentalnih ili moralnih sposobnosti.“⁹¹ Prehrana bi trebala biti takva „da najbolje potiče i tjelesnu i mentalnu snagu“, a „povezanosti između prehrane i intelektualnog razvoja trebalo bi se posvetiti daleko više pažnje nego do sada“, jer su „mentalna zbunjenost i tupost često rezultat pogrešaka u prehrani.“⁹² I na kraju, „cijelo tijelo je dizajnirano za aktivnost i ako se tjelesne moći ne održavaju zdravima aktivnom tjelovježbom, mentalne moći se ne mogu dugo koristiti u punom kapacitetu.“⁹³ Iako to možda nije toliko iznenađujuće s obzirom na suvremena istraživanja o toj činjenici,⁹⁴ može

85 „Izgradnja karaktera najvažniji je posao ikada povjeren ljudima.“ White, 225.

86 White, 196. „Zakone koji upravljaju našim fizičkim organizmom, Bog je upisao na svaki živac, mišić i vlakno tijela. Svako nemarno ili namjerno kršenje ovih zakona grijeh je protiv našeg Stvoritelja.“ White, 196.

87 White, 197.

88 White, 202.

89 White, 57.

90 White, 203.

91 White, 202. Također, „Sve što remeti probavu, stvara pretjerano mentalno uzbuđenje ili na bilo koji način slabi sustav narušava ravnotežu mentalnih i tjelesnih moći, slabi kontrolu uma nad tijelom i stoga teži neumjerenosti. Pad mnogih mladih koji su obećavali može se pripisati neprirodnim apetitima izazvanim nezdravom prehranom.“ White, 202.

92 White, 204. „Žitarice, voće, orašasti plodovi i povrće, u pravilnoj kombinaciji, sadrže sve nutritivne elemente, a kada su pravilno pripremljeni, čine prehranu koja najbolje potiče i tjelesnu i mentalnu snagu.“ White, 204. Naglasak dodan.

93 White, 208. „[Studenti] su se mogli s koledža vratiti s još većom tjelesnom i mentalnom snagom da su nastavili studirati pod odgovarajućim uvjetima, uz redovitu tjelovježbu na suncu i otvorenom. Student koji ima ograničeno vrijeme i sredstva i bori se da stekne obrazovanje treba shvatiti da vrijeme provedeno u tjelovježbi nije izgubljeno. Onaj tko neprestano proučava knjige s vremenom će shvatiti da je mu je um izgubio svježinu. Oni koji posvete odgovarajuću pažnju tjelesnom razvoju ostvarit će veći napredak u knjiškom znanju nego da su cijelo svoje vrijeme posvetili učenju. Slijedeći samo jedan smjer misli, um često gubi ravnotežu. Ali svaka sposobnost može se sigurno koristiti ako su mentalne i tjelesne moći jednako opterećene, a misaone teme raznolike.“ White, 208–9.

94 Npr. Laura Mandolesi et al., “Effects of Physical Exercise on Cognitive Functioning and Wellbeing: Biological and Psychological Benefits,” *Frontiers in Psychology* 9 (April 27, 2018): 509; Pasquale Caponnetto et

biti iznenađujuće da White smatra tjelesnu tjelovježbu jednako važnom kao duhovni, odnosno karakterni ili moralni razvoj:

„Tjelesna neaktivnost smanjuje ne samo mentalnu nego i moralnu moć. Moždani živci koji su povezani s cijelim sustavom su medij kroz koji nebo komunicira s čovjekom i utječe na najdublji život. Što god ometa protok električne struje u živčanom sustavu, slabeći vitalne moći i smanjujući mentalnu osjetljivost, otežava buđenje moralne prirode.“⁹⁵

Zanimljivo je da je upravo u ovom istom odlomku White ubacila, po mom mišljenju, najjasniji izraz ontološkog monizma kojim promatra ljudsku prirodu, preciznije, nereduktivni fizikalizam — radi se o frazi koju ponavlja još od 1869. godine: „Moždani živci koji komuniciraju s cijelim sustavom jedini su medij kroz koji Nebo može komunicirati s čovjekom i utjecati na njegov najdublji život.“⁹⁶ Za razliku od dualizma, u kojem je um neovisan i prostorno neprotežan entitet, u Whiteinom fizikalističkom monizmu um je jednostavno rezultat fizičke (neuronske i električne) konfiguracije mozga te organ putem kojeg nebeske sile komuniciraju s ljudskim bićem. Ovaj organ je također sredstvo putem kojeg čovjek prima snagu tijekom molitve, ali ona opet donosi cjelovitu „obnovu fizičke, mentalne i duhovne snage.“⁹⁷ Dok se većina ciljeva i metoda obrazovanja o kojima knjiga govori usmjerava na učenika, 32. poglavlje se bavi učiteljem, pri čemu holistička antropologija nije ništa manje naglašena, podsjećajući da „učitelj u velikoj mjeri ovisi o tjelesnoj snazi. Što je njegovo zdravlje bolje, to će njegov rad biti bolji. Njegove su odgovornosti toliko iscrpljujuće da je potreban poseban trud s njegove strane da sačuva snagu i svježinu.“⁹⁸ S obzirom na to da u svom poslu često doživljava „premorenost srca i mozga“, mora posebno paziti da izbjegne prekomjerni rad:

„Pošto je u njegovom poslu kvaliteta daleko važnija od kvantitete, treba se čuvati prekomjernog rada — toga da pokušava obaviti previše toga u svojoj sferi dužnosti;

al., „The Effects of Physical Exercise on Mental Health: From Cognitive Improvements to Risk of Addiction,” *International Journal of Environmental Research and Public Health* 18, no. 24 (December 19, 2021): 13384.

95 White, 209. Također, „pretjerano učenje koje povećava protok krvi u mozgu stvara morbidnu uzbuđenost koja smanjuje moć samokontrole i prečesto daje prednost impulsima ili hirovima. Tako se otvaraju vrata nečistoći. Zlouporaba ili neuporaba tjelesnih moći uvelike je odgovorna za plimu pokvarenosti koja se širi svijetom. ... Tjelesna aktivnost ključna je za čistoću misli.“ White, 209.

96 Ellen G. White, „Moral Pollution,” in *Testimony for the Church, No. 17* (Battle Creek, MI: Steam Press of the Seventh-day Adventist Publishing Association, 1869), 186. Nalazi se i u Lt 137; 1896., HL 193, 307 i 2T 347, iako je riječ „jedini“ uklonjena iz verzije teksta u *Odgoju i obrazovanju*. Istraživanje motivacije za tu promjenu nadmašilo bi opseg ovog istraživanja, ali imajući na umu sve njezine antropološke izjave, prilično je sigurno pretpostaviti da nije uključivala promjenu Whiteina metafizičkog pogleda na svijet s monističkog na dualistički (gdje je ljudski um zaseban nematerijalni ili duhovni entitet neovisan o mozgu).

97 White, *Education*, 260. „Intenzitet kakav nikada prije nije viđen preuzima svijet. U zabavi, u zarađivanju novca, u borbi za moć, u samoj borbi za opstanak, postoji strašna sila koja prožima tijelo, um i dušu. Usred ove lude žurbe, Bog govori. On nas poziva da se povučemo i udemo u zajednicu s Njim. ‘Prestani i znaj da sam ja Bog’ ... Ovi djelatnici nikad ne mogu postići najveći uspjeh dok ne nauče tajnu snage. Moraju si dati vremena za razmišljanje, molitvu i čekanje na Boga za obnovu tjelesne, mentalne i duhovne snage. ... Umorno tijelo i umorni mozak bit će osvježeni, a opterećeno srce olakšano.“ White, 260.

98 White, 277.

treba se čuvati i prihvaćanja drugih odgovornosti koje bi ga onesposobile za njegov posao; i treba se čuvati zabava i društvenih sastanaka koji više iscrpljuju nego što oporavljaju.⁹⁹

Prva preporuka je „tjelovježba na otvorenom, osobito u korisnom radu,“ kao „jedan od najboljih načina rekreacije za tijelo i um.“¹⁰⁰ Drugi savjeti također se bave cijelim bićem.¹⁰¹ Ukratko, neizostavno je s „visokim akademskim kvalifikacijama“ spojiti „čestitost karaktera“ i „tjelesno zdravlje.“¹⁰² Još praktičnih savjeta White daje i za ispravnu disciplinu učenika, opisanu kao „najdelikatniji i najteži rad ikada povjeren ljudima“ i takav koji „zahtijeva najodmjerenu taktičnost, najveću osjetljivost i poznavanje ljudske prirode.“¹⁰³ Dakle, do samog kraja knjige vidimo da i filozofske i praktične rasprave o obrazovanju ovise o usvajanju ispravne antropologije koja odražava cjelokupnu stvarnost ljudskog postojanja — fizičku, mentalnu i duhovnu. Završno poglavlje, koje raspravlja o obrazovanju u budućem svijetu, podsjeća nas da će se i „tamo razvijati svaka moć i svaka sposobnost povećavati.“¹⁰⁴

Smještanje holističke antropologije Ellen White u raspravu između dualizma i monizma

S obzirom na dosljednost i snagu s kojom Ellen White zagovara holističku antropologiju koja je monistička i fizikalistička, ali ne i reduktivna, prepoznajući množinu aspekata, ali ne i supstancijâ, bio bi propust ne prepoznati njezinu relevantnost za aktualne rasprave u filozofskoj antropologiji i filozofiji uma. Dok dualizam danas uzima sve više zamaha u filozofiji, a fizikalizam slabi zbog prividne nesposobnosti da objasni mentalne događaje,¹⁰⁵ fizikalistička, a opet holistička antropologija Ellen White može biti vrlo relevantan i zanimljiv glas u raspravi. Ona pokazuje da moralna organizacija postojanja nije isključena fizikalističkom ontologijom. Štoviše, dualistički pokušaj izolacije supstancije u kojoj automatski prebiva naša duhovnost i moralnost otkriva određenu vrstu mehaničkog pogleda na moral i duhovnost. Nasuprot tome, White iznosi pogled prema kojem je naš moralni i mentalni život povezan s našom fizičkom prirodom, ali ne prebiva u njoj kao ni pored nje. Umjesto toga, to je način na koji organiziramo fizičku prirodu — bilo da je to naše fizičko okruženje, tehnologija, društvo, naše tijelo ili, na kraju, naše vlastite misli, koje su također fizičke u svojoj suštini. Kao što Gregersen podsjeća, „računalni koncept informacije u stvarnosti se ne može ukloniti iz ‘obič-

99 White, 278.

100 White, 278.

101 „U svakom području učitelj treba strogo poštovati načela zdravlja. To treba činiti ne samo zbog utjecaja na vlastitu korisnost, već i zbog utjecaja na njegove učenike. Treba biti umjeren u svemu; u prehrani, odijevanju, radu i rasonodi, on treba biti primjer.“ White, 278.

102 White, 278.

103 White, 292.

104 White, 307.

105 Vidi Robert C. Koons & George Bealer, *The Waning of Materialism* (Oxford: Oxford University Press, 2010).

ne' fizike. Naposljetku, računalni hardver je newtonovski stroj, koji radi jednostavno putem prijenosa električne energije kroz sve svoje strujne krugove.¹⁰⁶ Naš moralni i mentalni život je, ontološki gledano, samo način na koji rade naši neuroni, ali ti isti neuroni, kroz božanski dizajn i održavanje, daju nam mogućnost odlučivanja i uzročnosti.

Prema holističkoj antropologiji Ellen White, mi smo potpuno fizička bića i potpuno moralna i mentalna bića, ali ne zato što posjedujemo duhovnu supstanciju uz našu fizičku prirodu, niti zato što je duhovnost inherentno svojstvo naše fizičke prirode (kako nas uvjerava panpsihizam).¹⁰⁷ Jednostavno, naš mozak je fizički konfiguriran na način koji nam daje slobodu djelovanja. Na određeni način je to slično umjetnoj inteligenciji, premda kršćani obično ne vjeruju da umjetna inteligencija ima osobnu individualnost, moralnu odgovornost ili čak svijest (iako može dati dojam da je ima, slično onome što opisuje misaoni eksperiment zombija).¹⁰⁸ Ta sličnost je svakako filozofski problem kojeg trebaju razriješiti kršćanski fizikalisti stavova sličnih holističkoj antropologiji Ellen White. Ipak, dualisti imaju sličan problem na svojoj strani, naime, kako umjetna inteligencije — kao fizički izum (i imitacija ljudskog mozga u slučaju umjetne neuronske mreže, na kojoj se temelji sadašnja umjetna inteligencija) — može djelovati i donositi odluke bez mentalne uzročnosti u dualističkom smislu utjecaja duhovne supstancije na fizičku supstanciju. Pretpostavljam da nema mnogo dualista koji su spremni zagovarati ideju doslovnog duha u stroju. Bilo je lako zauzeti takav kartezijanski stav o ljudskom umu, ali sad kad to podrazumijeva da računalo zapravo dobiva dušu, mnogo je teže braniti takav stav. Dakle, ne samo fizikalisti, već i dualisti imaju zadatak filozofski odrediti razliku između duša koje je stvorio Bog i onih koje su prividno stvorili ljudi.

Tu je i pitanje očuvanja digitalne svijesti (poznato kao „upload uma“ ili „digitalna besmrtnost“), koje je sve više dio i javne mašte i akademske misli.¹⁰⁹ Postoji li način da se pokaže da je takvo postojanje nemoguće s obzirom na monističku prirodu čovječanstva ili, još zanimljivije, da je utjelovljeno fizičko postojanje vrijedno samo po sebi i jedini način postojanja vrijedan vječnosti (*sub specie aeternitatis*)? Konkretno, kako se ljudska utjelovljena neuronska mreža razlikuje od umjetne neuronske mreže, uključujući onu koja je prisutna u fizičkom svijetu robotskim ili, još značajnije, androidnim 'utjelovljenjem'?

106 Niels Henrik Gregersen, "Reduction and Emergence in Artificial Life," in *Evolution and Emergence: Systems, Organisms, Persons*, ed. Nancey C. Murphy and William R. Stoeger (Oxford - New York: Oxford University Press, 2007), 291.

107 Za klasične formulacije suvremenog panpsihizma, vidi Galen Strawson, *Mental Reality*, 2nd ed. (Cambridge, MS: MIT Press, 2010) and David John Chalmers, *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory* (New York: Oxford University Press, 1996).

108 Robert Kirk, "Zombies," in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta and Uri Nodelman, Fall 2023 (Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2023), <https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/zombies/>.

109 Npr. Martine Rothblatt, *Virtually Human: The Promise—and the Peril—of Digital Immortality* (New York: St. Martin's Publishing Group, 2014); Simon Parkin, "How Do You Want to Be Remembered? As Simon Parkin Discovers, We May Eventually Be Able to Preserve Our Entire Minds for Generations to Come – Would You?," January 23, 2015, <https://www.bbc.com/future/article/20150122-the-secret-to-immortality>.

Vraćanje na djela Ellen White s takvim pitanjima moglo bi donijeti vrlo pronicljive i produktivne doprinose današnjim filozofskim raspravama, koje su izrazito relevantne u sve transhumanijoj eri.

Praktične primjene holističke antropologije Ellen White

Iako je smještanje holističke antropologije Ellen White u relevantne rasprave u akademskoj zajednici vrijedna primjena sama po sebi, jasnije razumijevanje sveobuhvatne holističke antropologije Ellen White, sa svim njezinim aspektima povezanim u funkcionalnu cjelinu, može pomoći adventistima da potiču bolje prakse i u crkvi i u društvu. To može poprimiti različite oblike u različitim područjima. Jedna od mogućih primjena je uporaba Whiteinih uvida u svrhu razvoja učinkovitih strategija za suzbijanje prekomjernog rada. Iako su Adventistička zdravstvena studija 1 i 2 neprocjenjivi izvori koji dokumentiraju vrijednost Whiteinih zdravstvenih savjeta, mislim da je vrijeme za izradu novih studija koje će se usredotočiti na prakse prekomjernog rada među adventistima, uključujući pastore i druge crkvene zaposlenike, poput obrazovnih djelatnika. Moj dojam, stečen tijekom nešto više od 10 godina rada u Adventističkoj crkvi kroz promatranje sebe i kolegâ, jest da mnogi od nas imaju problema s prekomjernim radom. Slušanje maksima poput 'pastor radi 24/7', osobito kada dolaze od nekog iz crkvene uprave, može izazvati osjećaj obveze da radimo neprekidno kako bismo bili vjerni Božji sluge — upravo ono protiv čega je White upozoravala.¹¹⁰ Posebno je upozorila nastavnike da ne preuzimaju druge dužnosti, što je teška stvarnost za mnoge koji uz podučavanje služe i kao pastori nekoliko crkava. Ponovno otkrivanje Whiteinih savjeta da je odmor ključan dio cjelovitog razvoja čovjeka i širenje tih savjeta u crkvi radi promjene radne kulture i prioriteta financiranja moglo bi donijeti mnoge potrebne promjene.

Još jedna moguća primjena je organizacija obrazovanja na drukčiji način. Premda postoje glasovi koji bi prisilili sve adventističke studente da postanu poljoprivredni radnici i potpuno se odreknu akademskog obrazovanja, što White nije zastupala,¹¹¹ svakako postoji prostor za više tjelesnog odgoja u adventističkim obrazovnim ustanovama, osobito u tercijarnom sektoru. Može li se fizički aspekt ljudskog bića tretirati na više načina nego samo kroz povremene sveučilišne sportove? Može li se nastava prilagoditi za više vremena izvan učionice i u prirodi? To može biti izazovno s obzirom na potrebu za prezentacijama i vođenjem bilješki. Ali možda postoji prostor za rasprave koje bi se mogle voditi vani, čak i dok se hoda, slično kako su to radili peripatetici. Osobno sam to primijenio u nekim preglednim satovima nastave iz područja Novog zavjeta, na veliko zadovoljstvo studenata. Dekan i prodekanica Adventističkog teološkog visokog učilišta su pak pokrenuli eko-sekciju u kojoj studenti zajedno s njima uređuju okoliš kampusa. Ovo su samo neke od mogućih ideja.

Primjene mogu obuhvatiti još mnogo drugih područja, poput osiguravanja višeg dostojanstva fizičkom radu (za razliku od platonske organizacije društva gdje su oni koji se bave

110 White, 278.

111 White, *Christian Education*, 90.

idejama na vrhu društvene piramide, a služe im niže klase koje se bave tjelesnim radom — vojnici u sredini i poljoprivrednici na dnu), pa sve do poticanja pozitivnijih i holističkih stavova prema spolnosti i braku, gdje je važan ne samo sinkronijski, već posebno i dijakronijski osjećaj holizma, naglašavajući vremensko ujedinjenje dviju osoba u jednu kao razlog za održavanje čistoće za tu jednu osobu, a istovremeno oslobođeno uživanje u tjelesnom aspektu tog odnosa. Potencijal za primjenu holističke antropologije jednako je raznolik kao i ljudsko iskustvo.

Zaključak

Ovo istraživanje je pokazalo da ključna programatska monografija Ellen White o odgoju i obrazovanju posve jasno u svom temelju ima holističku antropologiju kao filozofsku i teološku osnovu. Premda je povijesni kontekst progresivne ere zasigurno iznjedrio pokrete sa sličnim temama koje su se mogle podudarati s Whiteinim idejama u knjizi *Odgoj i obrazovanje*, ovaj *tour de force* prikaz ljudskog razvoja ide daleko šire u holističkom poimanju ljudskog bića, obuhvaćajući njegovu fizičku, umnu i duhovnu narav, ali i njegov budući život. Ovo istraživanje tek je započelo potreban rad — iščitavanje holističke antropologije iz cijelog opusa Ellen White, koje bi se trebalo nastaviti s drugim najvažnijim programatskim djelom, *Služba liječenja* (1909). Ta knjiga je usko povezana s djelom proučavanim u ovom istraživanju, jer je liječenje u mnogim slučajevima trenutni okus onoga što cjeloživotno obrazovanje želi donijeti — obnovu svih aspekata ljudskog bića. Iščitavanje holističke antropologije iz spisa Ellen White može pomoći u rješavanju problema u crkvi i svijetu, koji se brzo razvijaju s napretkom umjetne inteligencije. Može odgovoriti na pitanja poput toga zašto je fizičko postojanje 'bolje' od virtualnog ili kako adventistička obrazovna praksa može uključiti tjelesni aspekt čovjeka na ciljanije načine. Ukratko, holistička antropologija Ellen White je uglavnom neiskorišten potencijal koji čeka da ga stručnjaci, bili adventisti ili ne, otkriju i koriste, jer ima univerzalnu privlačnost i sposobnost da se uključi u rasprave koje su vrlo relevantne u sve transhumanijoj eri.

SUMMARY

Holistic Anthropology in Ellen G. White's Education (1903)

The anthropology of Ellen G. White has been largely neglected in academic literature, even within Adventist circles, despite the fact that anthropological concepts appear thousands of times throughout her corpus. This paper explores the foundations of holistic anthropology in the book *Education* (1903)—her programmatic and most influential work in the field of education. It contains clearly discernible and often explicit anthropological thought, which serves as the primary textual material for this research. It is evident from this work that Ellen White rejects dualism and adopts a specific non-reductive physicalist monism (based on Genesis 1:26, 2:7, and 3:19), according to which the living human being, ontologically physical in nature, is an indivisible unity of various aspects. Therefore, true education implies the harmonious development of

physical, intellectual, and spiritual powers, with the ultimate goal of restoring the image of God in human beings. White asserts that “the brain nerves are the only medium through which Heaven communicates to man”—a distinctly monistic statement that precludes any possibility of dualism—and that, consequently, care for the body and mind is an indispensable factor in the development of spirituality, that is, character. In her anthropology, Ellen White neither subordinates nor separates natural laws from moral ones, as she considers them to have the same Lawgiver—God the Creator. In the concluding section, the paper connects her views with the contemporary debate between dualism and monism in the philosophy of mind, artificial intelligence, and transhumanism, which increasingly questions the value of embodied existence in the digital era. Finally, this work considers the practical implications of Ellen G. White’s holistic anthropology for modern-day issues, such as overwork or the insufficient integration of physical activity in higher education.

Keywords: Ellen G. White, Adventists, education, holistic anthropology, non-reductive physicalism.

BIBLIOGRAFIJA

- Adams, Robert Merrihew. "Consciousness, Physicalism, and Panpsychism." *Philosophy and Phenomenological Research* 86, no. 3 (May 2013): 728–35.
- Ade, George, and Bill Savage. *The Old-Time Saloon: Not Wet–Not Dry, Just History*. Chicago: The University of Chicago Press, 2016.
- "Adventist Lifestyle Extolled in Channel 4 Documentary 'How to Live to 100,'" January 27, 2023. <https://adventist.uk/news/article/go/2023-01-27/adventist-lifestyle-extolled-in-channel-4-documentary-how-to-live-to-100/>.
- Altenbaugh, Richard J., ed. *Historical Dictionary of American Education*. Westport, CT: Greenwood Press, 1999.
- "An Unexpected Discovery." *Live to 100: Secrets of the Blue Zones*. Netflix, August 30, 2023.
- Andersen, Lisa M. F. *The Politics of Prohibition: American Governance and the Prohibition Party, 1869-1933*. New York: Cambridge University Press, 2013.
- Bennett, Thomas Andrew. "Is New Testament Theology Sufficiently Theological?" *Religions* 13, no. 6 (June 2, 2022): 508–19.
- Benovsky, Jiri. *Mind and Matter: Panpsychism, Dual-Aspect Monism, and the Combination Problem*. SpringerBriefs in Philosophy. Cham: Springer, 2018.
- Berecz, John. "Toward a Monistic Philosophy of Man." *Andrews University Seminary Studies (AUSS)* 14, no. 2 (January 1, 1976): 279–88.
- Blanco, Marcus. "Adventist Theology and the New Anthropology: Challenges and Opportunities." *Ministry* 87, no. 5 (May 2015): 14–16.
- Buettner, Dan. "The Secrets of Long Life." *National Geographic* 208, no. 5 (November 1, 2005): 2–26.
- Burt, Merlin. "Ellen G. White and Mental Health." *College and University Dialogue* 20, no. 3 (January 1, 2008): 11–14.
- . "Ellen White and Mental Health Therapeutics." *College and University Dialogue* 21, no. 1 (January 1, 2009): 12–15.
- , Merlin D. *Understanding Ellen White*. First Edition. Nampa, ID: Pacific Press, 2015.
- Butler, Jonathan. "Ellen G. White: All or Nothing?" *Spectrum* 39, no. 1 (January 10, 2011): 77–84.
- Buxton, Ryan. "Members Of This Religion Live 10 Years Longer Than Most Americans." *HuffPost*, July 31, 2014. https://www.huffpost.com/entry/seventh-day-adventists-life-expectancy_n_5638098.

- Canale, Fernando. "The Quest for the Biblical Ontological Ground of Christian Theology." *Journal of the Adventist Theological Society* 16, no. 1 (January 1, 2005). <https://digitalcommons.andrews.edu/jats/vol16/iss1/2>.
- Carpenter, Alexander. "Is Non-Reductive Physicalism Compatible with Adventist Belief?" *Spectrum*, November 23, 2022. <https://spectrummagazine.org/sabbath-school/2022/nonreductive-physicalism-compatible-adventist-belief>.
- Chalmers, David John. *Reality+: Virtual Worlds and the Problems of Philosophy*. First Edition. New York, NY: W. W. Norton & Company, 2022.
- . *The Character of Consciousness*. Philosophy of Mind Series. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- . *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. New York: Oxford University Press, 1996.
- Clifford, Geraldine Jonçich. *Those Good Gertrudes: A Social History of Women Teachers in America*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2014.
- Clinton, Catherine, and Christine A. Lunardini. *The Columbia Guide to American Women in the Nineteenth Century*. Columbia Guides to American History and Cultures. New York: Columbia University Press, 2000.
- Cook, Sharon A. *Through Sunshine and Shadow: The Woman's Christian Temperance Union, Evangelicalism, and Reform in Ontario, 1874-1930*. Montreal - Buffalo, MI: McGill-Queen's University Press, 1995.
- Coon, Roger W. *The Great Visions of Ellen G. White*. Hagerstown, MD: Review & Herald 1992.
- Cooper, John W. *Body, Soul, and Life Everlasting: Biblical Anthropology and the Monism-Dualism Debate*. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2000.
- . "The Current Body-Soul Debate: A Case for Dualistic Holism." *The Southern Baptist Journal of Theology* 13, no. 2 (2009): 32–50.
- Cubberley, Ellwood Patterson. *Public Education in the United States, a Study and Interpretation of American Educational History; an Introductory Textbook Dealing with the Larger Problems of Present-Day Education in the Light of Their Historical Development*. Boston, MS - New York: Houghton Mifflin Company, 1919.
- Daily, Steve. *Ellen G. White: A Psychobiography: A Psychologist/Historian Examines a Religious Icon*. Conneaut Lake, PA: Page Publishing, Inc., 2020.
- DeMary, William C. "Immanence and Ethics, Part 1: What's 'Spiritualism' Got to Do with It." *Spectrum*, June 18, 2023. <https://spectrummagazine.org/views/2023/immanence-and-ethics-part-1-whats-spiritualism-got-to-do-it>.

- . “Immanence and Ethics, Part 2: Reconciling Moral Freedom and Adventist Holism.” *Spectrum*, June 25, 2023. <https://spectrummagazine.org/arts-essays/2023/immanence-and-ethics-part-2-reconciling-moral-freedom-and-adventist-holism>.
- Descola, Philippe. *Par-delà nature et culture*. Paris: Gallimard, 2015.
- Dexter, Edwin Grant. *A History of Education in the United States*. New York - London: The Macmillan Company, 1904.
- Douglass, Herbert E. *Messenger of the Lord*. Nampa, ID: Pacific Press, 1998.
- “EGW Writings®: The Complete Published Books of Ellen G. White.” Accessed August 31, 2023. <https://egwwritings.org/>.
- Eisenmann, Linda, ed. *Historical Dictionary of Women’s Education in the United States*. Westport, CT: Greenwood Press, 1998.
- Engs, Ruth Clifford. *The Progressive Era’s Health Reform Movement: A Historical Dictionary*. Westport, CT: Praeger, 2003.
- “Episode 1.” *How to Live to 100*. Channel 4, January 15, 2023.
- Erskine, Kristopher C. “Make America Healthy Again: Seventh-Day Adventists, Cookies, and the Health Message from 1910 to 1930” 1 (2021): 105–45.
- Fagal, William, ed. *101 Questions About Ellen White*. Edited by David Jarnes. First Edition. Nampa, ID: Pacific Press, 2010.
- Ferret, Richard Bowen. *Seventh-Day Adventist Health Reform: A Crucible of Identity Tensions : Ellen G. White and Dr. John H. Kellogg : The Battle for Seventh-Day Adventist Identity*. Eugene, OR: Pickwick Publications, 2023.
- Fletcher, Holly Berkley, ed. *Gender and the American Temperance Movement of the Nineteenth Century*. New York: Routledge, 2008.
- Fortin, Denis, and Jerry Moon, eds. *The Ellen G. White Encyclopedia*. Hagerstown, MD: Review and Herald Publishing Association, 2013.
- Fowler, John. “The Concept of Character Development in the Writings of Ellen G. White.” Doctor of Education, Andrews University, 1977.
- Fraser, Gary E. *Diet, Life Expectancy, and Chronic Disease: Studies of Seventh-Day Adventists and Other Vegetarians*. Oxford - New York: Oxford University Press, 2003.
- Geiger, Roger L. *The History of American Higher Education: Learning and Culture from the Founding to World War II*. Princeton: Princeton University Press, 2015.
- Gelb, Steven A. “‘Not Simply Bad and Incurable’: Science, Morality, and Intellectual Deficiency.” *History of Education Quarterly* 29, no. 3 (1989): 359.
- Goff, Philip, William Seager, and Sean Allen-Hermanson. “Panpsychism.” In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta, Summer 2022. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2022. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/panpsychism/>.

- Goodchild, Lester F. "G. Stanley Hall and an American Social Darwinist Pedagogy: His Progressive Educational Ideas on Gender and Race." *History of Education Quarterly* 52, no. 1 (February 2012): 62–98.
- Grams, Kevin. "Image-of-God Motif in the Writings of Ellen G. White : A Search for a Distinct Voice in Educational Philosophy." Doctor of Philosophy, Andrews University, 2009.
- Green, Joel B. *Body, Soul, and Human Life : The Nature of Humanity in the Bible*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2008.
- Gregersen, Niels Henrik. "Reduction and Emergence in Artificial Life." In *Evolution and Emergence: Systems, Organisms, Persons*, edited by Nancey C. Murphy and William R. Stoeger, 284–314. Oxford - New York: Oxford University Press, 2007.
- Herbst, Jurgen. *The Once and Future School: Three Hundred and Fifty Years of American Secondary Education*. New York, NY: Routledge, 1996.
- Johns, Warren H., Tim Poirier, and Ron Graybill. "EGW Private and Office Libraries." Loma Linda University Del E. Webb Memorial Library. Accessed November 1, 2023. <https://library.llu.edu/heritage-research-center/egw-estate-branch-office/egw-private-and-office-libraries>.
- Jones, Steven L. *Religious Schooling in America: Private Education and Public Life*. Westport, CT: Praeger, 2008.
- Justice, Benjamin. "'A College of Morals': Educational Reform at San Quentin Prison, 1880-1920." *History of Education Quarterly* 40, no. 3 (2000): 279.
- Kamenov, Nikolay Galinov. *Global Temperance and the Balkans: American Missionaries, Swiss Scientists and Bulgarian Socialists, 1870-1940*. Cham: Palgrave Macmillan, 2020.
- Kim, Jaegwon. *Mind in a Physical World: An Essay on the Mind-Body Problem and Mental Causation*. Cambridge, MA.: MIT Press, 2000.
- . *Physicalism, or Something near Enough*. Princeton Monographs in Philosophy. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005.
- Kim, Jinseop. "E. G. White's Human View and It's Educational Application to Adventist Education." Research Paper, Andrews University, 2021.
- Kirk, Robert. *Robots, Zombies and Us: Understanding Consciousness*. London - New York: Bloomsbury Academic, 2017.
- . "Zombies." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta and Uri Nodelman, Fall 2023. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2023. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/zombies/>.
- . *Zombies and Consciousness*. Oxford - New York: Oxford University Press, 2005.
- Knight, George R. *Ellen White's Afterlife: Delightful Fictions, Troubling Facts, and Enlightening Research*. Nampa, ID: Pacific Press, 2019.

- . *Myths in Adventism: An Interpretive Study of Ellen White, Education, and Related Issues*. 25th Anniversary Edition. Review & Herald Publishing, 2009.
- Kohlstedt, Sally Gregory. "A Better Crop of Boys and Girls': The School Gardening Movement, 1890–1920." *History of Education Quarterly* 48, no. 1 (February 2008): 58–93.
- Koons, Robert C., and George Bealer. *The Waning of Materialism*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Kovačević, Matija. „Ellen G. White o vrijednosti i svrsi akademskog obrazovanja.“ *Biblijski pogledi* 32, br. 1 (2024), 68-92.
- Kovačević, Matija. "Tjelesna ontologija duše i zdravstvena reforma: adventistički zao-kret u kršćanskoj antropologiji." *Filozofska istraživanja* 35, br. 3 (2. prosinca 2015.): 483–91.
- Krajačić, Petra. „Utjecaj ‘gena dugovječnosti’ na biološku dob u osoba duboke starosti“, doktorski rad, Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Biološki odsjek, 2017.
- Kuhlampi, Harri. "Holistic Spirituality as a Key to Understanding Ellen White." *Spectrum* 39, no. 1 (January 10, 2011): 43–50.
- . "Holistic Spirituality in the Thinking of Ellen White." Doctor of Philosophy, University of Helsinki, 2010.
- Kuntaraf, Jonathan Oey, and Kathleen Liwidjaja-Kuntaraf. "Emphasizing the Wholeness of Man." *Journal of the Adventist Theological Society* 19, no. 1–2 (2008): 109–36.
- Land, Gary, ed. *The World of Ellen G. White*. First Edition. Washington, D.C: Review & Herald, 1987.
- Layman, C. Stephen. "Soul and Body." Lecture, Seattle Pacific University, December 13, 2012.
- Layton, David, Cyril Bibby, and T. H. Huxley. "Huxley as Educator: A Reappraisal." *History of Education Quarterly* 15, no. 2 (1975): 219.
- Leidenhag, Mikael. "From Emergence Theory to Panpsychism—A Philosophical Evaluation of Nancey Murphy's Non-Reductive Physicalism." *Sophia* 55, no. 3 (September 2016): 381–94.
- Levterov, Theodore N. *The Development of the Seventh-Day Adventist Understanding of Ellen G. White's Prophetic Gift: 1844-1889*. American University Studies VII. Theology and Religion, vol. 347. New York: Peter Lang, 2015.
- London, W. "Hygiene and Temperance: The Need of Elementary Scientific Instruction in Health Subjects, Including Temperance, in Schools." *BMJ* 1, no. 2247 (January 23, 1904): 212–13.
- Lublin, Elizabeth Dorn. *Reforming Japan: The Woman's Christian Temperance Union in the Meiji Period*. Asian Religions and Society Series. Vancouver: UBC Press, 2010.

- Lucas, Christopher J. *American Higher Education: A History*. 2nd ed., 2006. New York, NY: Palgrave Macmillan, 2007.
- Mang, Dal Khan. "Ellen G. White's Inclusion of the Body in the Imago Dei." Doctor of Philosophy, Adventist International Institute of Advanced Studies, 2007.
- Martin, Raymond, and John Barresi. *The Rise and Fall of Soul and Self: An Intellectual History of Personal Identity*. New York: Columbia University Press, 2006.
- Meckel, Richard A. *Classrooms and Clinics: Urban Schools and the Protection and Promotion of Child Health, 1870-1930*. Critical Issues in Health and Medicine. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 2013.
- Mehta, Neeta. "Mind-Body Dualism: A Critique from a Health Perspective." *Mens Sana Monographs* 9, no. 1 (2011): 202-9.
- Mezvinsky, Norton. "Scientific Temperance Instruction in the Schools." *History of Education Quarterly* 1, no. 1 (March 1961): 48.
- Moskala, Jiří. "The Current Theological Debate Regarding Eternal Punishment in Hell and the Immortality of the Soul." *Andrews University Seminary Studies* 53, no. 1 (2015): 91-125.
- Murphy, Nancey C. *Bodies and Souls, or Spirited Bodies?* Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- , Nancey C., George Francis Rayner Ellis, and Timothy O'Connor. *Downward Causation and the Neurobiology of Free Will*. Berlin: Springer Verlag, 2009.
- , Nancey C., and Christopher C. Knight, eds. *Human Identity at the Intersection of Science, Technology and Religion*. Ashgate Science and Religion Series. Farnham Burlington: Ashgate, 2010.
- , Nancey C., and William R. Stoeger, eds. *Evolution and Emergence: Systems, Organisms, Persons*. Oxford - New York: Oxford University Press, 2007.
- Nam, Julius. "A Material Church?" Accessed October 31, 2023. <https://spectrummagazine.org/article/julius-nam/2008/07/06/material-church>.
- Nichol, Francis D. *Ellen G. White and Her Critics*. First Edition. Herald Publishing Association, 1951.
- Nichols, Thomas Low. *Esoteric Anthropology*. Port Chester, NY: N.Y. Stereotype Association, 1853.
- Niessen, Olwen Claire. *Aristocracy, Temperance and Social Reform: The Life of Lady Henry Somerset*. London: Tauris Academic Studies, 2007.
- Noel, Jan. *Canada Dry: Temperance Crusades before Confederation*. Toronto: University of Toronto Press, 1995.

- Numbers, Ronald L. *Prophetess of Health: A Study of Ellen G. White*. 3rd ed. Library of Religious Biography. Grand Rapids, MI: Eerdmans 2008.
- Onque, Renée. "People Live Longer, Happier Lives in Blue Zones, and Only One Is in the U.S.: Here Are 5 Things They Do Differently." CNBC, September 26, 2023. <https://www.cnn.com/2023/09/26/loma-linda-ca-what-the-only-blue-zone-in-the-us-does-for-longevity.html>.
- Papu, Jongimpi. "Rites of Passage and Seventh-Day Adventists in Southern Africa." Accessed October 16, 2023. <https://encyclopedia.adventist.org/article?id=EH18>.
- Petrina, Stephen. "The Medicalization of Education: A Historiographic Synthesis." *History of Education Quarterly* 46, no. 4 (2006): 503–31.
- Plantak, Zdravko. *The Silent Church: Human Rights and Adventist Social Ethics*. Basingstoke, Macmillan, 1998.
- Reese, William J. "The Origins of Progressive Education." *History of Education Quarterly* 41, no. 1 (2001): 1–24.
- Reese, William J., and John L. Rury, eds. *Rethinking the History of American Education*. New York: Palgrave Macmillan US, 2008.
- Rice, Richard. "From Adventist Anthropology to Adventist Ecclesiology: The Importance of Community." *Spectrum* 43, no. 2 (2015): 60–64.
- Robinson, D. E. *The Story of Our Health Message: The Origin, Character, and Development of Health Education in the Seventh-Day Adventist Church*. Nashville, TN: Southern Publishing Association, 1965.
- Robinson, Howard. "Dualism." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta and Uri Nodelman, Spring 2023. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2023. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/dualism/>.
- Rodríguez, Ángel Manuel. "Health Reform in the Writings of Ellen G. White." *Perspective Digest* 21, no. 2 (April 1, 2016). <https://www.perspectivedigest.org/archive/21-2/health-reform-in-the-writings-of-ellen-g-white>.
- Rothstein, William G. *American Medical Schools and the Practice of Medicine: A History*. New York - Oxford: Oxford University Press, 1987.
- Rowntree, Joseph, and Arthur Sherwell. *The Temperance Problem and Social Reform*. Sixth Edition. London: Hodder and Stoughton, 1899.
- Runehov, Anne L. C., and Lluís Oviedo, eds. *Encyclopedia of Sciences and Religions*. Dordrecht: Springer Netherlands, 2013.
- Rury, John L. *Education and Social Change: Contours in the History of American Schooling*. Sixth Edition. New York - London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2020.
- Sanders, Paul D., ed. *Lyrics and Borrowed Tunes of the American Temperance Movement*. Columbia, MO: University of Missouri Press, 2006.

- Scott, Rodney J., and Raymond E. Phinney Jr. "Relating Body and Soul: Insights from Development and Neurobiology." *Perspectives on Science and Christian Faith* 64, no. 2 (June 2012): 90–107.
- Sedlak, Michael W. "Young Women and the City: Adolescent Deviance and the Transformation of Educational Policy, 1870-1960." *History of Education Quarterly* 23, no. 1 (1983): 1.
- Sheehan, Nancy M. "The WCTU and Educational Strategies on the Canadian Prairie." *History of Education Quarterly* 24, no. 1 (1984): 101.
- Shprintzen, Adam D. *The Vegetarian Crusade: The Rise of an American Reform Movement, 1817-1921*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2013.
- Skrzypaszek, John. "Education as the Heart of Ellen White's Missional Vision for the Seventh-Day Adventist Schools: The Australian Context." In *Perceptions of Mission Held by Teachers in Seventh-Day Adventist Schools in Australia and the Solomon Islands*, edited by R. McIver and P. Kilgour, 19–34. Cooranbong: Avondale Academic Press, 2017.
- Smith, Dunbar W. "Sanctification and Health Reform." *Ministry* 39, no. 7 (July 1966): 33–36.
- Snorrason, Erling. "Aims of Education in the Writings of Ellen White." Doctor of Philosophy, Andrews University, 2005.
- Spring, Joel H. "Mass Culture and School Sports." *History of Education Quarterly* 14, no. 4 (1974): 483.
- Stewart, Carole Lynn. *Temperance and Cosmopolitanism: African American Reformers in the Atlantic World*. University Park, PA: The Pennsylvania State University Press, 2018.
- Stoljar, Daniel. "Physicalism." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta and Uri Nodelman, Summer 2023. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2023. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2023/entries/physicalism/>.
- Strawson, Galen. *Mental Reality*. 2nd ed. Cambridge, MS: MIT Press, 2010.
- . *Real Materialism and Other Essays*. Oxford - New York: Clarendon Press - Oxford University Press, 2008.
- Sutherland, Neil. "The Urban Child." *History of Education Quarterly* 9, no. 3 (1969): 305.
- . "'To Create a Strong and Healthy Race': School Children in the Public Health Movement, 1880-1914." *History of Education Quarterly* 12, no. 3 (1972): 304.
- Szymanski, Ann-Marie E. *Pathways to Prohibition: Radicals, Moderates, and Social Movement Outcomes*. Durham, NC - London: Duke University Press, 2003.
- TBC Staff. "Adventism's Physical God." *The Berean Call*, November 21, 2018. <https://www.thebereancall.org/content/adventisms-physical-god>.

- Thrall, Dr. "Importance of Rest." *Review and Herald* 25, no. 19 (April 11, 1865): 146.
- Turpin, Andrea L. "The Ideological Origins of the Women's College: Religion, Class, and Curriculum in the Educational Visions of Catharine Beecher and Mary Lyon." *History of Education Quarterly* 50, no. 2 (May 2010): 133-58.
- Tutsch, Cindy. "Biblical Anthropology and the Cosmic Conflict: An Overview with Directed Emphasis on the Writings of Ellen White." *Revista Estrategias Para El Cumplimiento de La Misión* 9, no. 2 (September 2012): 43-66.
- Tyack, David. "The Kingdom of God and the Common School: Protestant Ministers and the Educational Awakening in the West." *Harvard Educational Review* 36, no. 4 (January 3, 2012): 447-69.
- Tyack, David B., and Larry Cuban. *Tinkering toward Utopia: A Century of Public School Reform*. Cambridge, MS: Harvard University Press, 1995.
- Tyrrell, Ian R. *Woman's World/Woman's Empire: The Woman's Christian Temperance Union in International Perspective, 1880-1930*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1991.
- Urban, Wayne J., and Jennings L. Wagoner. *American Education: A History*. 5th ed. New York, NY: Routledge, 2014.
- Waggoner, J. H. "Present Truth." *Review and Herald* 28, no. 10 (August 7, 1866): 76-77.
- Wein, Roberta. "Women's Colleges and Domesticity, 1875-1918." *History of Education Quarterly* 14, no. 1 (1974): 31.
- Wetterlin, Cory. "Ellen G. White's Understanding of Indwelling of the Holy Spirit: A Chronological Study." *Andrews University Seminary Student Journal* 1, no. 2 (August 2015): 35-52.
- White, Ellen G. *Christian Education*. Battle Creek, MI: International Tract Society, 1893.
- . *Christian Temperance and Bible Hygiene*. Battle Creek, MI: Good Health Publishing Company, 1890.
- . "Duty to Know Ourselves." *The Health Reformer* 1, no. 1 (August 1866): 2-3.
- . *Early Writings of Mrs. White*. Battle Creek, MI: Review and Herald Publishing Association, 1893.
- . *Education*. Oakland, CA - New York - San Francisco - London: Pacific Press, 1903.
- . "Establishing the Foundation of Our Faith." n.p., November 4, 1903.
- . "Health." In *Spiritual Gifts*, 4A:120-50. Battle Creek, MI: Seventh-day Adventist Publishing Association, 1864.
- . "Moral Pollution." In *Testimony for the Church, No. 17*, 184-92. Battle Creek, MI: Steam Press of the Seventh-day Adventist Publishing Association, 1869.
- . "Proper Education." In *Testimony for the Church, No. 22*, 3-49. Battle Creek, MI: Steam Press of the Seventh-day Adventist Publishing Association, 1872.

- . “Testimony for Churches in New York State [Ms 3, 1854].” Brookfield, New York, February 12, 1854.
- . “Testimony Regarding James and Ellen White [Ms 1, 1863].” n.p., 1863.
- . “The Bible in Our Schools.” *Review and Herald* 74, no. 33 (August 17, 1897): 513–14.
- . *The Ministry of Healing*. Mountain View, CA: Pacific Press, 1909.
- . “The True Object of Education.” *Youth’s Instructor* 46, no. 35 (April 7, 1898).
- . “The Work for This Time.” *Review and Herald* 82, no. 21 (May 25, 1905): 15–17.
- . “To Dr. J. H. Kellogg from ‘Elmshaven,’ St. Helena, California,” November 20, 1903.
- . “Writing Out the Light on Health Reform [Ms 7, 1867].” n.p., 1867.
- White, James Springer. “Kansas Camp-Meeting.” *Review and Herald* 36, no. 21 (November 8, 1870): 165.
- Zimmerman, Jonathan. “The Dilemma of Miss Jolly: Scientific Temperance and Teacher Professionalism, 1882-1904.” *History of Education Quarterly* 34, no. 4 (1994): 413.
- Zurcher, Jean R. *The Nature and Destiny of Man: Essay on the Problem of the Union of the Soul and the Body in Relation to the Christian Views of Man*. New York: Philosophical Library, 1969.